

YU ISSN 0021-6933

JEZIK IN SLOVSTVO

letnik XXXV – leto 1989/90 št. 3

Jezik in slovstvo

Letnik XXXV, številka 3

Ljubljana, december–januar 1989–1990

Časopis izhaja mesečno od oktobra do maja (8 številok).

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani.

Glavni in odgovorni urednik: Aleksander Skaza, Ljubljana, Aškerčeva 12.

Uredniški odbor: Aleksander Skaza (glavni in odgovorni urednik), Marko Juvan, Andrijan Lah (slovenska slojstvena zgodovina), Tone Pretnar (primerjalna slavistika), Hermina Jug-Kranjec (slovensko jezikoslovje), Alenka Šivic-Dular (primerjalno slovansko jezikoslovje) in Boža Krakar-Vogel (didaktika jezika in književnosti).

Lektor in korektor: Jože Sever.

Tehnični urednik: Andrej Verbič.

Svet časopisa: Marjeta Vasič (predsednica), Marjan Javornik, Mira Medved, Jože Munda, Pavle Vozlič, France Vurnik in uredniki.

Fotostavek: Studio Vojc, Ljubljana.

Tisk: Partner Grosuplje.

Opremila inž. Dora Vodopivec.

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12.

Tekoči račun: Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana 50100-678-45265.

Letna naročnina 30,00 din, polletna 15,00 din, posamezna številka 3,75 din.

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjenikih, 4,00 din.

Za tujino celoletna naročnina 50,00 din.

Rokopise pošljite na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12.

Revijo gmotno podpirajo Kulturna skupnost SRS, Znanstvenoraziskovalni center SAZU in Izobraževalna skupnost SRS za družboslovje.

Naklada 2400 izvodov.

Po mnenju Sekretariata za informacije SRS, št. 43-544/83 je revija oproščena plačila temeljnega davka od prometa proizvodov.

Vsebina tretje številke

Razprave in članki

- 45 *Silvija Borovnik*, Slovenski svet v Handkeju
- 52 *Jožica Guzej*, Vpliv migracij na jezik in govor posameznika
- 58 *Joža Mahnič*, Sorsko obdobje v Finžgarjevem ustvarjanju

Jubileji

- 63 *Marija Stanonik*, Sedem rožic za doktorja Milka Matičetovega

Metodične izkušnje

- 67 *Vesna Požgaj-Hadži*, Računalnik pri pouku hrvatskega ali srbskega jezika v Sloveniji

Ocene in poročila

- 75 *Andrijan Lah*, Končno srednješolski učbenik za književnost
- 76 *Jurij Rojs*, Anton Aškerc v ruskem prevodu

Silvija Borovnik

Pedagoška fakulteta v Mariboru

UDK 830.09:929 Handke P. :914.971.2

SLOVENSKI SVET V HANDKEJU

Stičišča in presekaljšča

Pisati o »slovenskem svetu v Handkeju« je podobno kakor segati v navidez enoplastno, zares pa v krušljivo zemljo, v prst črnico, privlačno, toda v nikdar povsem doumljivo podtalje. Naslov tega besedila zveni preprosto in merljivo, toda podobe slovenskega sveta v Handkejevi literaturi so tako raznolike in izmuzljive, čeprav tudi prepoznavne in ponovljive, da spominjajo na otroško skladanko, ki se svojemu veselemu sestavljalcu vedno znova razleti v dlaneh.

Svoj znameniti esej *Sem prebivalec slonokoščene stolpa* iz leta 1972 je Handke pričel z besedami: »Književnost je bila zame dolgo časa sredstvo, da bi si prišel o samem sebi, če že ne na jasno, vsaj bolj na jasno. Pomagala mi je spoznavati, da sem tukaj, da sem na svetu.«¹

Misel tako rekoč, ki bi jo lahko napisal kateri koli pisatelj, in niti ne svetovno literarno ime. Književnost kot sredstvo za izpovedovanje osebne drugačnosti; kot zdravilo za plahega in izgubljenega, »norega« in »nemoralnega«; maska skrivajske napadalnosti; proteza samoljubja; dajanje in jemanje številnih ljubezni, vseh tistih nespodobnosti skratka, ki so potrebne za preživetje, a ne smejo nikamor drugam kakor v literaturo (ali umetnost nasploh). Ta Handkejeva literatura, o kateri je že danes napisanih toliko esejev, študij in drugih razlagalnih spisov, da se mora čutiti pisatelj najbrž skrajno »spoznanega« in že zato preganjanega, je tako prepletena s slovenskim (pa naj gre za spomin na mater, za zapis bohoričice, citate iz Kosovela, slovenske pregovore in reke itd.),² da se mu moram opravičiti, ker bom s pričujočim zapisom tvegala še en, zagotovo nepopoln izlet v »interpretacijo«.

Večina tistih, ki so seznanjali naš prostor s Handkejevim pisanjem, ni pozabila omenjati, da je pisatelj po materi slovenskega porekla in da se je šolal v pripravljalnici za duhovniški poklic na Plešivcu³ »skupaj« z danes vidnimi slovenskimi literarnimi, političnimi ali znanstvenimi imeni s Koroškega v Avstriji (le-ti so kot skupina sošolcev omenjeni tudi v Ponovitvi, toda Handke z njimi ni sodeloval, pa tudi oni, nekateri prav tako »primerjani« s Handkejem, so se razvijali povsem samosvoje in samostojno). Tega sentimenta, ki sicer ni povsem brez stvarnega ozadja, ne bi želela ponavljati. »Biti slovenskega porekla« ali

¹ Peter Handke: *Sem prebivalec slonokoščene stolpa*. Nova revija 1987/65-66, 1342.

² Prim. Fabjan Hafner: *So mesta v času, kjer človek zatraja*. O Petru Handkeju in Slovencih. Nova revija 1987/65-66, 1350.

³ V Ponovitvi (Die Wiederholung 1986) omenja Handke mesto »Filipovega« šolanja, duhovniški internat, čeprav ne pove izrecno, da je to Plešivec/Tanzenberg. To »pripravljalnico za duhovniški poklic« je Handke zapustil iz podobnih razlogov kot Florjan Lipuš, Erik Prunč, Gustav Januš in drugi. Zavod imenuje »duhovniška vojašnica«. »Kratkodiha verska temnica« ter pribija:

»Pet let v internatu pripovedi ni vrednih. Zadoščajo besede domotožje, zatiranje, hladnost, skupni pripor.« (Ponovitev, 25)

»šolati se skupaj z . . . « je lahko le eden od vzgibov, nemara tudi nikdar premaganih travm, toda takih »travmatičnih polslovenskih nesrečnikov« se potika po svetu na stotine in tisoče, pa zato še niso pisatelji, kaj šele umetniki.

Zato bomo zdajle Handkejevo biografijo nagnali iz naše pripovedi, postavili jo bomo pred vrata in ji naročili, naj si odpočije. Kot bralko in občasno prevajalko Handkejeve literature me je presenetil zlasti pripovedni jezik v Ponovitvi, kot stičišče in presekališče *njegove* nemščine in *moje* slovenščine. Na veliko presenečenje sem namreč v *svojem* z njegovimi, tujčevimi očmi (podobno kot Gregor Kobal s pomočjo »bratovega« slovarja), ugledala lasten prasket, sebe »s samo seboj na hrbtu«, obenem pa spoznala, da je Handkejeva Ponovitev (1986), tako nevsiljiva in ljubeča hvalnica slovenskemu jeziku, kakršno je le redko napisal celo slovenski pesnik ali pisatelj. Da je Handkejevo iskanje včerašnjega jaza, njegovo tavanje med slepimi okni in zrcalnimi slikami, najbolj nepatetično domoljubna od sicer pogosto domoljubnih slovenskih knjig.

Pripoved, kakor poimenuje Handke svoj roman Ponovitev, pričinja prvoosebno spominjanje osemnajstletnega Gregorja Kobala iz vasi Vogrče na avstrijskem Koroškem, ki se junijskega večera 1960. namesto na maturantski izlet v Grčijo odpravi v Jugoslavijo »po sledih svojega pogrešanega brata Filipa Kobala«, ki da je izginil v zadnji vojni. Spomin je v Ponovitvi nosilec zgodbe (za katero je Handke sicer večkrat izjavljal, da si kot pisatelj prizadeva čim dlje od nje), ki sili pripovedovalca v raziskovanje in sestavljanje lastnega slovenskega porekla in jezika. Njegov prednik je namreč Gregor Kobal, vodja tolminskega kmečkega punta 1713, čigar potomci so bili po njegovi usmrtni preganani iz Soške doline, in enega od njih da je zaneslo čez Karavanke v Avstrijo. Tudi raztreseni in skoraj že pozabljeni drobci, ki krožijo po njegovem spominu, na primer tisti o refrenu slovenske pesmi iz 19. stoletja, ki da Koroški še danes pravi »lepa«, dokazujejo, da je, čeprav slovenščine ne vešč, vendarle tudi Slovenec.

V gostilni, kamor se odpravi po prihodu čez mejo, doživi privid matere v podobi natakari-ce, ki se v slovenščini gospodovalno pogovarja z nevidno moško družbo. Zanimivo je, da je pripovedovalčeva mati, osrednja literarna oseba tudi v romanu Žalost onkraj sanj (oz. v Nesreči brez želja, kakor naj bi se glasil pravičen prevod izvirnega naslova Wunschloses Unglück), dejanska nosilka Handkejeve materinščine, v tem romanu tista, ki slovensko, enako kot pripovedovalec, ne zna, a bi si to želela; slovensko govoreči pa je v Ponovitvi oče, le da on tega jezika noče in ne sme govoriti, ker da ga spominja na usmrtni, pre-gnanstvo in še več:

»Od takrat smo postali rod hlapcev, potujočih delavcev, ki niso imeli nikjer svojega stalne-ga bivališča in so bili obsojeni to tudi ostati (. . .). Del obsodbe na pregnanstvo je bilo zanj tudi to, da je moral slovenščino, ki je bila vendar jezik njegovih prednikov, pri sebi v hiši ne zgolj zapostavljati, ampak jo naravnost odpraviti. Sicer jo je govoril, kakor se je razodevalo v njegovih rednih, pogosto zelo glasnih delavniških samopogovorih, nenehno v svoji notranjosti, toda to ni smelo več ven, in tudi svojim otrokom je ne bi smel posredovati dalje – zaradi česar se je le zgodila pravica, ko je vzel za ženo eno iz sovražnega ljudstva, nemško govorečo. (. . .) Pred drugimi mu je zatorej njegov jezik samo še uhajal, v kletvah, ali pa se mu je izmuznil, v ganjenosti.«⁴

Tako se Handke na svojstven, nevsiljiv način, pokloni moči materinščine: Čeprav je oče svoj jezik potlačil in ga zaprl vase, ga je v trenutkih neobvladanosti (npr. tudi ob preganja-vičnem spominu na Italijana s fronte, na katerega je streljal, a ni nikdar izvedel, ali ga je

⁴ Peter Handke: Ponovitev. Wieser Verlag/Založba Wieser 1986, 51.

tudi ubil) spet in spet uporabljal. Preklinjal je sicer nemško, toda kletev je moral ponoviti še po slovensko, »kot da bi bil ta jezik vendarle boljši izraz njegovega besa nad zgodovino, svetom in bivanjem na Zemlji«.

Nesrečno rodovno tradicijo je mati, neobremenjena tujka, dojemala drugače:

»Za njo ta ni pomenila nobenega žalostnega napeva o neuspešnem boju in izselitvi, ampak tako rekoč pravest o cilju in zahtevi: obljubo.«⁵ Za pripovedovalčevu zasledovanje samega sebe je odločilno, da njegova mati odrešitve ni pričakovala od nekoga tretjega, temveč jo je zahtevala od družine same. Posebno mesto, kjer sta se vedno znova srečevala oče in mati, je bil zemljevid Slovenije na hodniku. Pred njim je postajala mati in na glas brala slovenska imena mest poleg nemških. Prisluskujočemu pripovedovalcu je njeno »psalmodiranje« prinašalo prijetno zvočno sliko:

»Kot da bi bilo vsako od imen zaklinjanje in kot da bi se vsa skupaj povezovala v eno samo visokoglasno, nežno moledovanje, ki mu oče, tako spomin, sploh ni ugovarjal, ampak mu je v vlogi ljudstva – zelo majhno ljudstvo – odpeval.«⁶

Tako so materina predstava in bratova pisma iz teh krajev očetove kletve in postaje trpljenja spreminjali v domišljijo, Slovenijo pa v sanjsko podobo devete dežele s pravljničnimi imeni kot Lipica, Temnica, Tomaj, Doberdob, Tabor, Kopriva. V njenih ustih so postajali ti kraji dežela miru, v kateri si lahko njena družina spet najde svoj prostor.

Slovensko je tisto, kar spremlja pripovedovalca na vsakem koraku, tako da postaja slovensčina, jezik, ki ga sicer ne govori, a je ves prežet z njim, zelo pomembno sporočevalno dopolnilo. Kot značilno slovensko oriše rojstno vas Vogrče, vas z nizkimi kmečkimi hišami, z neograjenimi sadovnjaki in s cerkvijo. Slovenskih vaških mož se spominja navadno sedé pred hišo, žensk pa »vedno na nogah«. Njegov slovenski svet sestavljajo na primer tudi take, navidez nepomembne, a duhovite podrobnosti:

»Morda sem si to samo domišljal: toda za slovenske vaške ženske se mi je zdelo posebno to, da je bil v notranjosti hiše vsak njihov premik iz kota v kot tekanje. Tekale so od mize k štedilniku, od štedilnika do kredence, od kredence nazaj k mizi, pa naj je bila vsakokratna sobna proga še tako kratka.«⁷ To tekanje označuje kot »ples dolgoletnih služabnic«.

S podobnimi odtenki gradi Handke pripoved, ki ne more mimo slovenskega jezika, razdrobljenega v enovitost, kakor spomin na topel kruh v mleku za zajtrk, ob katerem se zdaj greje pripovedovalčeva zavest. Ko ob steklenici »temne sladke pijače, ki se je takrat v Jugoslaviji dobila namesto coca-cole«, kokte, obsedi v postajniški gostilni, zasluči, da s svojo zrcalno sliko spada k tukajšnjemu ljudstvu. Ob tem pa z navidez mimobežno in obrobno pojavo državnega predsednika Tita, čigar podobo srečuje na steni vsakega, še tako zakotnega javnega prostora, mimogrede in brez komentarja podaja tudi politično vzdušje v Sloveniji šestdesetih let. Pooseblja ga predsednik, ki s stisnjeno pestjo na mizi zre s slik na državljane ter jim »s strmeče svetlimi očmi« zatrjuje, da jih pozna, čeprav, kakor pravi Handkejev pripovedovalec, oni sami ne poznajo sebe. To vsenadzorujoče predsednikovo oko, ki ga pripoved omeni še večkrat, pa povzroča, da »nihče več ne pozna drugega« in da se zdi, »kot da bi vsi izgubili spomin«.⁸ Obenem pa s spominom na mater, ki je z glasom razsodnice, vzpenjajočim se iz »doživljenjske zamolčanosti«, že od nekdaj urejala stvari v

⁵ Gl. op. 4; prav tam, 52.

⁶ Prav tam, 54.

⁷ Prav tam, 40.

⁸ Prav tam, 98.

družini, in pogrezajočim se nato spet v molk, »kjer je imel njen narod prestol in kraljestvo«, nehote (?) označuje politično ravnanje Slovencev v odločilnih zgodovinskih trenutkih.

Vstajenje jezika, vsepoimljivosti

Vas, od koder naj bi izvirala družina Kobal, je Kobarid, po nemško Karfreit. Gregor Kobal se spominja, kako je mati govorila očetu, da bodo to vas po vrnitvi njihove družine Kobal preimenovali v »Kobalid«, oče pa ji je porgljivo odvrčal, in tu seže Handke po Pleteršnikovem slovensko-nemškem slovarju, da bi lahko ime izpeljali ne le iz besede »kobal«, temveč tudi iz »kobaliti« (kar po Pleteršniku pomeni »sich rittlings entfernen« – umikati se zadensko). Zato da bi bilo zanjo bolje, če bi ostala kar pri Kobaridu ali Karfreitu, ker da pomeni to ime »zusammengewachsene Kristalle« (zrasle kristale) ali tudi »ein Büschel von Haselnüssen« (gručo lešnikov) in se zato gotovo lepše sliši (po Pleteršniku je kobara »gruča lešnikov na leskovi veji«). S posebnim spoštovanjem pa omenja nato pripovedovalec zgodovinsko dejstvo o vasi Kobarid, namreč to, da se je med 2. svetovno vojno ena sama vas razglasila za republiko proti fašizmu: prav iz te vasi pa izvira zadnja vešt o starejšem sinu družine Kobal, o partizanskem uporniku Gregorju.

Na pripovedovalčev odnos do jezika najbolj vpliva spomin na »edino bratovo dejavno zgodbo iz mladosti«, na to, kako je s sedemnajstimi leti odšel na kmetijsko šolo v Maribor. Že v prvih počitnicah se je v družino vrnil kot odkritelj, toda ne le pridelovalnih metod, temveč slovenskega knjižnega jezika. Že v svojih prvih pismih ga imenuje »naša materinščina« ter dodaja: »Kar smo, to smo, in nihče nam ne more predpisovati, da bi bili Nemci.«⁹ Tako v svetu na drugi strani državne meje ne najde tujine, temveč »najbolj naše«, svoj jezik. Šola blizu Maribora postane njegov dom, on sam pa tisti, ki prinese s seboj tudi zgodbo o upornem in nato usmrčenem kmetu Gregorju Kobalu. Odkrije, da je Kobal eden najpogostejših priimkov na pokopališču v Kobaridu in prične brskati po starih krstnih knjigah v župnišču. Na koncu 17. stoletja najde rojstvo tistega, »ki ga določi za praded«.

Za Filipa Kobala zaživi tudi vera le še v materinščini. Ko po koncu prve republike v Avstriji niso več smeli peti in moliti slovensko, temveč samo še nemško, »ni bilo to v njegovih ušesih nič več svetega«, ampak eno »samo stokanje, ki mi noče v glavo«. (. . .)¹⁰

Odpor do slovenščine pa narašča in se čuti še mnogo kasneje. Zdaj ga opazuje in omenja mladi Filip Kobal. Zaradi mnogih nemških besed da je slovenščina na vasi delovala nanj kot »smeh vzbujajoča latovščina«, kot »momljanje, grgranje in golčanje« plemena domorodcev. V internatu, kjer se je znašel, so slovensko govoreči izzivali nejevoljo in sumničenje. Govorili so zmeraj tiho, skoraj šepetaje, in tedaj je še mislil, da se hočejo tako zapreti v krog, v katerem bi se združevali zoper njih, ostale. Šele čez leta pa mu je nekdo povedal, da so se tako tiho pogovarjali zato, ker slovenščina ni bila nezaželena le pri njih, nemških sovrstnikih, temveč tudi pri nadzornikih. V tistih trenutkih da so si predajali glasove »kot pri obhajilu«, tedaj pa, ko so bili lahko končno na samem s to preganjano govorico, da jim je bilo »slovesno pri srcu«.¹¹

Prva od obeh knjig, ki ju Filip Kobal prenaša s seboj na poti po Sloveniji, je delovni zvezek njegovega brata iz šolskega časa na kmetijski šoli, kjer je bila slovenščina poučevalni

⁹ Prav tam, 126.

¹⁰ Prav tam, 128.

¹¹ Prav tam, 138.

jezik. S Filipovim branjem teh zapisov stopa v ospredje kot nezavedna nosilka številnih zgodb: »Nehote sem njegove zgodbe s cepiči in presajanjem bral obenem kot vzgojne zgodbe.«¹² Z njimi je prehajal »brez ovinka v sliko«, prevajal da jih je, ne iz tujega jezika v svojega, temveč »iz nekakšne slutnje«. Pri tem, posebno občutljiv za nove, nenavadne in duhovite besedne zveze, navaja Filip slovenske fraze, ki so mu ostale še posebej v spominu: Tako so na primer bratova drevesa plantažno nizka, med njimi pa da so tudi taka, pri katerih se vrsta vej od enega venca vej do drugega menja, in tam da je veja, za katero ve le družina in ob katere sadežih da »ti ni potegnilo riti skupaj«, ampak so se mu zasvetile oči. Šele s pomočjo besednih podob iz starega Pleteršnikovega slovarja (1894/95) prepoznavna posameznosti, ki so mu dotlej, kadar si je hotel predstavljati bratovo otroštvo, zmeraj manjkale. Tako se prične pred njim z besedo za besedo sestavljati ljudstvo:

»Besede so govorile o nekem podeželskem ljudstvu, pri katerem so tudi primerjave prihajale s podeželja: »Tak jezik ima kot krava rep«; »Počasen si kot megla brez vetra«; »Pri nas je mrzlo kot na pogorišču.« Omenja tudi zanimiv primer opisa za umiranje: »Izklel se je.« Ta jezik ga, občutljivca za prvisko, očara:

»Če je imelo to ljudstvo celo množico oznak za zadnji dih, jih je imelo še več za žensko spolovilo. Iz dolinja v dolinje so se spreminjala imena jabolk in hrušk ter bila prav tako številna kot zvezde na nebu (ki so se imenovale po kmečkih napravah, ali žanjice in kosci, ali enostavno, kot kup plejad, »gostosevci«). To ljudstvo ni nikoli tvorilo lastne vlade, in tako so morali za vse državno, javno in tudi pojmovno vskočiti dobresedni prevodi vladarskih jezikov, iz nemščine in latinščine (. . .); zato pa je dajalo oprijemljivemu, stvarnem, in ne samo koristnim, prava ljubkovalna imena, pri čemer se je zdelo, da so vse hišno krstile ženske, in vse zunaj hiše moški: pod vročim pepelom pečeni kruh so na primer imenovali »podpepelnik«, in vrsti hrušk je bilo ime »gospodičnica«. Značilna svojevrstnost je bilo, da so iz besed za velike prostorske, samo z dodajanjem zloga, ne druge besede, lahko nastajale pomanjševalne oblike, zvalniki za bitja v tem prostoru, ki pa je za svoja bitja tvoril spet nekakšno zavetje: v »gozdu« je bila na primer skrita »pogozdnica«, kar ni pomenilo samo človeške prebivalke gozda, ampak tudi pogozdno travo, določeno pogozdno rožo, divjo češnjo, divjo jablano, pravljčni lik in obenem srce gozda – meniščka: šele z nekim drugim, ne z navajenim imenom, je bralec dobival čut za stvari.«¹³

Po njegovem ima slovenščina za vojno in oblast »tako rekoč samo izposojenke«, njena ustvarjalnost pa se odraža pri poimenovanju najbolj neznatnega, pri imenih »zavetišč, skrivališč in preživališč, kakršna si lahko prislanjajo samo otroci«. Obenem pa da se temu ljudstvu v primerjavi z »narodi« ni treba omejiti kot edino in izbrano, »saj vendar biva in obdeluje, kakor je razvidno iz vsake besede, na svojem.«¹⁴

V bratovih zapiskih, ki povzemajo iz Pleteršnikovega slovarja, najde pripovedovalec izraze za glas čebelje matice ali za šum celega čebeljega roja – »kot od vrele čežane« – in vse te besede oživljajo pred njim kot zelo natančne podobe doma. Slovar deluje nanj kot »zbirka besed-pravlji«, četudi jih on kot bralec ni doživel:

»Ja, okrog vsake besede, pri kateri sem začel tuhtati, se je tvoril svet, pri »prazni kostanjevi luščini« prav tako kot pri »vlažnem tobaku, ostajajočem v pipi«, in tudi že pri golem »sončnem dežju« ter beli podlasici, ki je pomenila obenem »lepo, prevzetno dekle«.¹⁵

¹² Prav tam, 114.

¹³ Prav tam, 139–140.

¹⁴ Prav tam, 141.

¹⁵ Prav tam, 143.

Mesta iz bratovih pisem vodijo njegove misli v predzgodovino, vse do legendarnega Orfeja, čigar izročilo da se ni ohranilo le s pesmimi in napevi, temveč tudi po tem, da je »poljske brazde imenoval »osnovnice«, pluge »upognjene tkalske palice«, semenska zrna »niti«, sejnalni čas »Afrodito« in dež »Zevsove solze.«¹⁶

Spomin na učitelja iz Beljaka, ki je pisal pravljice, govori, kako je le-ta Filipu pogosto očital, da ljubi obešenjaškost, mračnost in grozljivost. Zdaj, ob Pleteršnikovem slovarju, ob zvezah kot »krvavi dež«, »podganjak«, »deževnikove blatne klobase«, »krtova dežela«, pa Filip ponosno ugotavlja, da ni ta njegova nagnjenost nikakršna izrojenost, temveč da ima svoj izvor v ljudskem svetu, v natančno določenih krogih sveta. Ta svet namreč ne pozna zadrege v slogu »Če bi le bila beseda za to!«. Vse, vsaka malenkost, čeprav še tako nezna, JE poimenljivo. Slovenščina je zanj vzorec takega jezika.

Pleteršnikov slovar za Filipa ni zgolj jezikovna proteza, ki bi pomagala »mutastemu do izraza«, temveč »knjiga modrosti« in »ep besed«. Zgrožen in nenadno razveseljen se začudi, da obstaja beseda »za vedro mesto na oblačnem nebu, za tekanje goveda sem in tja, kadar ga v veliki vročini piči obad, za ogenj, ki naglo pridre iz peči, za vodo kuhanih hrušk, za liso na bikovem čelu, za moža, ki se po vseh štirih koplje iz snega, za žensko, ki se odene v poletna oblačila, za pljuskanje tekočine v pol praznem vedru, za curljanje semen iz sadnih luščin, za skakanje ploskega kamenja na ribnikovi površini, za ledene storže na zimskem drevesu, za surovo mesto v kuhanem krompirju, in za lužo nad ilovnato zemljo.«¹⁷

V pripovedovalcu, iskalcu, pa se podoba slovenskega sveta ne ustvarja le z vsakdanjimi, splošno rabljenimi besedami, temveč – in še bolj temeljito – tudi s tistimi, ki so »postale neveljavne«, ki so že spremenile pomen ali pa jim je zgodovina dodala nove, kakor tudi z onimi, ki so bile že v času slovarskega zbiranja označene kot redke: z besedo »za ledino, kjer je včasih rastel ječmen, za prostor, kjer je včasih stal senik«, za skalnato površino, »kjer je včasih koreninilo grmovjek.«¹⁸ Prav te, že okamenele besede, tvorijo v pripovedovalcu svojevrstno bogastvo sveta njegovih prednikov, v katerega se spušča kot radovedni raziskovalec, kot pripovedovalec-pravljicar, in oživlja jih s svojo nedolžnostjo. Od vsake besede, četudi ni poimenovane stvari še nikoli videl ali pa je bila »že zdavnaj iz sveta«, sta prihajala podoba ali videz. Ob njih začuti svojo dušo in to, da besede, tudi brez posebnih poudarkov, spet nekaj predstavljajo. Tak jezik zanj ni le edino veljavno izročilo, temveč izročilo miru, in ubiti ga, četudi bi ljudstvo, ki ga govori, že izumrlo, bi bila zanj najbolj barbarska od svetovnih vojn.

S slednjim je Handke, za marsikoga še do danes povsem neopazno, poudaril pravico vsakega naroda do njegovega jezika, »staro pravdo«, za katero pravi, da ne sme nikdar propasti, čeprav jo je treba nenehno zahtevati. Ta stara pravda, piše Handke, bo propadla takrat, »ko jo bomo prenehali zahtevati«. Tako torej Ponovitev kljub natančnim popisom travnih šopov, zaraslih sledi kopit, krtin in divjih zajcev, in kljub nekaterim očitkom v slovenskem prostoru, da pisatelj ne razume današnjih težav Slovencev v Jugoslaviji ali da kot predstavnik t. i. velikega naroda ne vidi problemov malih narodov, nikakor ni neangažirana literatura. Ravno nasprotno, je zgleden primer (med drugim tudi) narodno angažirane umetnine. Usoda slovenskega naroda je utelešena z osrednjim literarnim likom v Ponovitvi, z Gregorjem Kobalom oz. z njegovim priimkom, za katerega mu oče pravi, da pomeni *razkoračenca* in *mejača*, obrobno eksistenco, človeka z eno nogo »na tej« in z drugo na »oni« strani, »nesrediščnika«, popotnika, iščočega samega sebe in svoje.

16 Prav tam.

17 Prav tam, 145.

18 Prav tam.

Tako se realno iskanje Filipovega brata Gregorja spreminja ne le v zasledovanje samega sebe, lastne osebnostne in jezikovne dvojnosti, v ponavljanje in Wieder-holung, v iskanje imen, ki pomlajujejo svet, temveč v »jezikovni spomenik za razkrojeno, preganjano, zatirano, brezdržavno slovensko ljudstvo«, kakor je ob izidu te svoje knjige izjavil Peter Handke za avstrijski Profil.

Summary

UDK 830.09:929 Handke P. :914.971.2

THE SLOVENE WORLD IN HANDKE

The author Silvija Borovnik discusses Handke's attitude to Slovenes and the Slovene Language in the novel *The Repetition*.

VPLIV MIGRACIJ NA JEZIK IN GOVOR POSAMEZNIKA

V svoji A-diplomski nalogi z istim naslovom, ki je bila leta 1987 nagrajena s Prešernovo nagrado za študente Filozofske fakultete v Ljubljani, sem raziskovala eno od poti nastajanja in razvoja slovenskega pogovornega jezika. Pri tem sem ugotovila, da je prav ta jezikovna zvrst ena najšibkejših točk slovenskega jezikoslovja, saj je razprav o slovenskem pogovornem jeziku še veliko manj kot tistih o knjižnem jeziku in narečjih.

V raziskavi sem se posvetila zlasti spreminjanju jezika in govora priseljencev – zakoncev iz Slovenskih goric in Kozjanskega na Gorenjsko. Zanimalo me je, kakšen je njun jezik po petindvajsetih letih življenja v novem socialnem in govornem okolju. S preselitvijo se je namreč spremenil tako njun socialni status – saj sta iz kmečkega sloja prišla v delavskega – kot tudi govorno okolje – saj je eden prišel iz prleškega narečnega okolja, drugi pa iz osrednještajerskega v gorenjsko. To novo govorno okolje pa so poleg Gorenjcev oblikovali tudi Dolenjci, Štajerci, Primorci, Prekmurci in drugi priseljenci – delavci. Skušala sem ugotoviti, kateri so bili vzroki in posledice njenega prilagajanja novemu življenjskemu okolju.

Temeljno gradivo pri mojem raziskovalnem delu so bili magnetofonski zapisi pogovorov v različnih govornih položajih – proučevala pa sem le praktičnosporazumevalno zvrst njihovega jezika. Poleg tega so mi bili v pomoč tudi krajši zapisi posebnosti, nenavadnosti v njihovem govoru – ti so nastajali že dalj časa. Govorcem sem zastavila tudi nekaj vprašanj, njihovi odgovori pa so mi bili v veliko pomoč pri iskanju vzrokov in načinov spreminjanja njihovega jezika.

Prilaganje novemu govornemu okolju

Priseljenca sta pred prihodom v novo govorno okolje aktivno obvladala le svoje rodno narečje, knjižni jezik pa sta poznala iz osnovne šole in cerkve, deloma z radia. Z uporabo svojega narečja pa sta v novem okolju seveda zbujala pozornost, zato sta se začela učiti novega jezika. Jezikovna prilagoditev je bila nujna zaradi:

- občutka nelagodnosti zaradi drugačnosti (oseba J) – Jože Guzej: »Ker se je čudno slišalo, če sem govoril drugače in me je bilo sram.«
- občutka nerazumljenosti zaradi drugačnosti (oseba O) – Olga Guzej: »Ker me sogovorci niso razumeli.«

Jezikovno prilaganje je bilo bolj ali manj spontano, temelječe predvsem na številnih komunikacijah z drugače govorečimi sogovorci. Ves čas je potekalo po načelu izbora jezikovnih sredstev glede na pogostnost rabe v določenem govornem okolju – v tem primeru je prevladujoč vpliv sicer imelo gorenjsko narečje, a je zanimivo, da govorca nista prevzemala tistih narečnih izrazov, ki jih ni potrejevala širša raba (npr. g'vənt 'obleka', 'ko:stən 'omara', ni mehčanja mehkonebnikov pred sprednjimi samoglasniki itd.).

V tem okolju sta torej govorca v skladu s svojim jezikovnim poslušom preoblikovala svoje narečje v nek nadnarečni, pogovorni jezik. Pot do novega jezika pa je bila tudi zaradi različnosti njenega izvornega narečja različna. Tako se npr. zdi, da se je oseba J zavedala predvsem glasoslovnih razlik med osrednještajerskim in gorenjskim narečjem – izstopala

je zlasti s svojimi dvoglasniki in se jih zato skušala čimbolj izogibati. Oseba O pa je večjo pozornost posvečala besedju, kar je zaradi res precejšnjih razlik med prleškimi in gorenjskim narečjem razumljivo. Uporaba prleškega izraza je bila v novem okolju lahko čisto nerazumljiva (npr. z'vora 'mleko', 'vü:zen 'velika noč') ali pa vsaj dvoumna (npr. 'ko:ča 'hiša', ma'li:nce' 'borovnice'). Ni pa bila posebej pozorna na glasovje, saj je prleško narečje prav tako monoftongično kot gorenjsko, čeprav ima tudi glasove, ki jih gorenjščina nima, ali pa jih ima zaradi različnega narečnega glasoslovnega razvoja drugače razporejene. Oba govorca sta prevzela gorenjski samoglasniški sistem, ki je hkrati tudi slovenski knjižni – ostale so le redke značilnosti njunih prvotnih narečij, ki pa se jih sama niti ne zavedata.

Zanimive ugotovitve je prinesla zlasti analiza besedišča. V njunem jeziku je najti kar nekaj besed, ki so očitno prinesene iz njunih prvotnih narečij. To so poimenovanja za predmete in pojave, ki jih v novem okolju ni bilo in torej tudi ne izrazov zanje. Ker pa sta ohranjala tesne stike z domačimi in tudi v novo okolje prinesla nekaj predmetov iz starega, sta za te uporabljala tudi ustrezna, to je narečna poimenovanja – največkrat je tudi glasoslovna stran teh izrazov ostala nespremenjena.

Nekaj primerov:

prleško 'ce:ja 'košara', 'mu:rkoŋ 'zo:s 'kumarična omaka', ko'li:ne 'klanje prašiča v Slovenskih goricah', 'šü:rc 'moder kmečki predpasnik'

osrednještajersko 'fü:reš 'klanje prašiča na Kozjanskem', re'gu:lit 'delati, kopati vinograd' (toda: k'la:ne 'klanje prašiča na Gorenjskem')

Vendarle pa je tudi marsikateri izraz iz novega govornega okolja izpodrinil starega, npr.: m'le:k nam. prleško z'vora, 'jopca nam. prleško 'jenka, stu'de:nc nam. osrednještajersko šte'pi:h itd.

Za boljši prikaz njunega današnjega govora naj služita naslednja primera:

Oseba O: »..Bom'bo:ne səm'ku:pla za ū'se. Səm jiX 'me:la 'pe:t 'pa:kəlcoŋ, pa səm jiX 'me:la pre'ma:ŋ. 'Po: pa 'nisəm 've:dla, ko'ko nej 'ta:lam, da bo za ū'se p'rou. Səm 'že 'a:tijə po 'pə:t 're:kla, səm 're:kla, 'ene bom'bo:ne ji m 'da:la, pa s'tə 'jurjəu z'ra:vən, a 'ne:..«

Oseba J: »..A 've:š, 'te:ile k're:mšnite, 'se:j so 'do:bre. Sa'mə:, pre've:č je 'to:le meX'ko: . . . Pre've:č 'tərdə ne s'me:ijo 'bi:t, 'ampak 'tam 'ne:k . . . 'To:le j š'lo pa ū'se na-'ra:zən, p're:j ko s 'to pre're:zala..«

Jezik, ki sta ga priseljenca prevzela in sooblikovala v novem okolju, sta uporabljala tudi v medsebojni komunikaciji in tudi v komunikaciji s svojimi otroki. Seveda pa jezik staršev in otrok ni enak, saj so starši v svojem jeziku ohranili nekaj posebnosti svojega prvotnega narečja, ki jih otroka nista prevzela od njiju, pač pa je v njunem jeziku precej več gorenjskih prvin kot v jeziku staršev. Te razlike pa niso pogojene le z govornim okoljem, pač pa tudi generacijsko in izobrazbeno. Naravni, materni jezik otrok je torej nadnarečni, pogovorni jezik.

O tem, to je pogovornem jeziku, imamo tudi pri nas nekaj razprav (Toporišič, Pogorelec, Orožen, Dular, Brozović idr.) – njihova skupna ugotovitev je, da pogovorni jezik nastaja s sovplivanjem knjižnega oz. zbornega jezika in narečja ter da ta pogovorni jezik v sebi ni enovit. Moje raziskovanje govora oz. jezika nekaterih oseb je te ugotovitve o pogovornem jeziku potrdilo, hkrati pa me je pripeljalo še do ene ugotovitve. Nastanka pogovornega jezika ne pogojuje le sovplivanje narečja in knjižnega jezika, pač pa tudi sovplivanje več narečij. Gre za govorno prilagajanje govorcev različnih narečij drug drugemu, ko se znajdejo

skupaj na enem prostoru in tu več let skupaj živijo in delajo. Njihov jezik se v novonastalem družbenem okolju brusi, prihaja do prepletanja (interferenc) med različnimi govorjenimi jeziki/narečji. Sčasoma se tako izoblikuje nadnarečni govorjeni jezik – pogovorni jezik. Smer in količina interferenc pa ni odvisna le od jezikovnih dejavnikov, pač pa tudi od zunajjezikovnih: od govorčevega odnosa do jezika, od najožjega govornega okolja, od posameznikove jezikovne oz. govorne sposobnosti (kompetence in performance) itd. Tako so mogoče tudi precejšnje razlike med idiolekti, čeprav so govorniki prišli iz istega prvotnega govornega okolja v novo.

Govora obeh proučevanih oseb sem primerjala z govori drugih priseljencev, ki so iz istega prvotnega okolja prišli v istem času v isti kraj, imajo enako izobrazbo, živijo in delajo v zelo podobnih razmerah. Tako sem ugotovila, da je uspešnost učenja odvisna tudi od tega, ali se je govorec sploh zavestno odločil, da se jezika nauči oz. se prilagodi novemu govornemu okolju, saj je v tem primeru zagotovo bolje napredoval od tistega, čigar jezik se je spreminjal bolj slučajno. Prepletanja starega z novim so v jeziku hote učečih se pogostejša in zato sprememba njihovega jezika in govora večja. Tudi odnos do jezika je lahko eden od dejavnikov uspešnosti učenja. Kak priseljenec enostavno ne čuti potrebe po prilagoditvi novemu govornemu okolju, izstopanje iz okolja ga ne moti ali pa si drugačnosti celo želi – ker se mu jezik okolja pač ne zdi lep – govorniki se med seboj namreč razlikujejo tudi po jezikovni psihični strukturi. Mogoče je tudi, da govorec govornih razlik niti ne opazi – a to je manj verjetno, saj so tudi manj izobraženi ljudje zelo občutljivi za govorne razlike, zlasti glasovne, in izstopajoči govorec kaj hitro dobi vzdevek »Dalejnc«, »Štojarc« ipd. Verjetneje je, da govorec razlike sliši, a jih ne zna odpraviti. Tu pa ima pomembno vlogo tudi jezikovni posluš, saj mora priseljenec pozorno prisluhniti govornici svojih sogovorcev, da sliši razlike in tudi najde ustrezne zamenjave in posplošitve. Nepomembno tudi ni, ali sta govornica – zakonca prišla iz istega narečnega okolja ali iz dveh različnih. Če je njuno izvorno narečje isto, govorita jezik, ki ga oba dobro poznata, in šele sčasoma začneta uporabljati tudi prvine, ki sta jih v svoj jezik sprejela iz komunikacij z drugimi ljudmi. Zato so elementi prvotnega narečja vidnejši in dolgotrajnejši. Če pa prihajata iz različnih narečnih okolij, se morata prilagajati drug drugemu prav tako kot ostalim sogovornicem in torej tudi v medsebojni komunikaciji uporabljata novi govorjeni jezik. Drugače pa je, če je eden od zakoncev priseljenec, drugi pa domačin, torej pripadnik večine v tem govornem okolju. Priseljenec posameznik se skuša tem sogovornicem čimbolj približati (tudi podzavestno), medtem ko domačin ohranja svoj jezik in prevzema morda le del zakončevega besedišča.

Govorec priseljenec pa navadno vsaj nekaj časa ni prepričan v pravilno rabo novonaučenega jezika, njegov jezikovni sistem še ni ustaljen, zato v govoru meša stare in nove prvine. In celo ko novi jezik že postane njegov edini ali »prvi« jezik (glede na pogostnost izbire), pride včasih do mešanja starega in novega. Tak je zlasti govor ob govorčevi čustveni prizadetosti – ob vznemirjenosti, veselju, jezi itd. V takih primerih pravilno razumevanje sporočila navadno omogoča govorni položaj, sobesedilo, včasih pa govorec tudi sam prevede nerazumljivi izraz.

Za proučevanje idiolekt je zelo pomembno, v kakšnem govornem položaju je zaživel. V prvem delu raziskave me je zanimal govor teh oseb v »nevtralnem govornem položaju«. Gre za sedanje – novo govorno okolje, za govorni položaj, v katerem osebi sproščeno govorita, ko jima ni treba paziti na svoj govor, ko nimata treme, ki nastopi ob stiku z neznanim sogovornicem, ko je tema pogovora domača – skratka, ko obvladata govorni položaj.

Večkrat pa poslušalec naleti na daljši del sporočila, ki očitno ne sodi v govorni položaj, v katerem sicer vsi govorniki govorijo (skoraj) enak, to je pogovorni jezik, in tudi ni ostanek

različnosti materialne in duhovne kulture družbenega in naravnega okolja pred preselitvijo in po njej.

Gre za tako imenovano metaforično prehajanje iz koda v kod znotraj enega govornega položaja – vzrok temu pa je navadno tema pogovora. Ko govorec pripoveduje o ljudeh iz drugega, to je svojega prvotnega govornega okolja, jih lahko opiše tudi s posnemanjem njihovega govora. Tako npr. oseba O pripoveduje o nečakinjinem veselju ob prejetem darilu in dobesedno ponovi njen vzklik – izgovorjen seveda v narečju: ..'Kʷo:ga sɐm do'bi:ila, je 'ka:zala.. Zanimivo pa je, da dobesedni navedek pogosto potegne za seboj tudi podredni del skladenjskega vzorca (spremni stavek), ki tudi ostane v istem jezikovnem kodu. Tak je v tem primeru dobesedni navedek »je 'ka:zala« s spremenjenim naglasnim mestom. Vsa poved bi se v običajnem govoru osebe O glasila: 'Ka:ʷ/Ko'ga: sɐm do'bi:ila, je ka'za:la.

Namen, tudi podzavestni, takega metaforičnega prehajanja iz koda v kod je, zbuhati pozornost, doseči pri naslovniku večje zanimanje za pripovedovano, je tudi težnja za čimnatanejšim posredovanjem govora osebe, do katere ima govorec pozitiven (simpatija, ljubezen) ali negativen (sovrašтво, posmeh) odnos, z njim označuje osebe, o katerih govori, slikoviteje pripoveduje o stvareh in dogodkih, velikokrat pa uporabi narečje tudi v šali v pogovoru z domačimi – a le zaradi večje učinkovitosti sporočila. Za metaforično prehajanje iz koda v kod pa mora govorec seveda zelo dobro poznati oba koda, imeti mora dober jezikovni posluš in to svoje jezikovno znanje mora seveda znati uporabiti.

Govorec priseljenc, ki obvlada vsaj dve jezikovni varianti (npr. svoje prvotno narečje in novi pogovorni jezik), lahko o določenem družbenem okolju pripoveduje v kodu, ki mu pripada – in sicer vsaj iz dveh razlogov: ker z določenim jezikom lahko bolje, slikoviteje pripoveduje ali pa, ker s tem jezikom o določenih temi (določenega družbenega okolja) sploh lahko pripoveduje. Različna osnovna naravnost na svet v posameznih regijah slovenskega prostora se pač kaže tudi v govorčevem načinu izražanja.

Vpliv govornega položaja na izbiro jezika

Pogostejše kot metaforično prehajanje iz koda v kod je situacijsko (položajno) preklapljanje (angl. situation switching/overlapping, srh. preključivanje). Različni govorni položaji namreč zahtevajo od govornca posebne govorne vloge in s tem rabo različnih jezikov in jezikovnih variant. Govorno okolje pa se lahko spreminja zelo različno – spremeni se lahko govorno ali družbeno okolje, zamenjajo se sogovorniki ali odnos do njih itd.

Če je govorec pripadnik istega izvornega narečja kot njegov sogovorec, ki pa je tudi sam priseljenc v isto govorno okolje, uporablja novi, to je pogovorni jezik, ne pa narečje – pa četudi prav tega sogovorec še vedno govori. Zanj je tak sogovorec pač eden od mnogih v tem novem družbenem in govornem okolju in ga torej enako kot ostale tudi sprejema.

Drugače pa je v govornem položaju, ko sogovorniki niso priseljenci in torej govorijo v svojem in govorčevem domačem (prvotnem) narečju. Najprej sem primerjala govora osebe J in njegovega narečno (osrednještajersko) govorečega brata – v njunem domačem, to je narečnem govornem okolju. Zanimivo je, da oseba J tudi v takem govornem položaju ostaja pri svojem nadnarečnem, pogovornem jeziku z nekaterimi osrednještajerskimi prviniami.

Na primer:

'Tɔ:nček, 'te:ʷle 'ni:so za š'pi:čit. Pog'le:ʷ, ka'ko: 'to: g're:, 'vi:diš. 'Tɔ: sa'mɔ: Go're:nci, no 'do:bro, up'ro:st, če 're:čem Go're:nci, a'ne: . . . Sa'mɔ: te'ko:, da iX na're:žes post'ra:n. 'Vi:š, ta'ko:le, 'le:i! Sa'mɔ: na 'di:lo, 'ja:, 'ne: na 'mi:zo.

Pri tem pa se mi zdi pomembno še eno dejstvo – oseba J namreč svojega izvirnega narečja sploh ne obvlada več. O tem sem se prepričala tudi tako, da sem ga spodbudila, naj vendar pove kaj v narečju, saj je vendar »doma« in govori s svojim bratom Štajercem in je to narečje vendarle govoril več kot dvajset let. Kljub poskušanju mu je narečje deloma uspelo le v besedju. Kako to? Govorec je s svojim načinom življenja spreminjal tudi svoj jezik. Vendar pa pravzaprav ni nikoli naenkrat aktivno obvladal dveh plasti jezikovnega diasistema, nikoli ni zavestno potegnil meje med enim in drugim jezikovnim podsistemom, osrednještajerskim narečjem in (gorenjskim) pogovornim jezikom. Njegov govorni jezik je bil vedno enosistemski, vanj pa je vnašal nove prvine, npr. besede za pojme, ki jih v njegovem prvotnem okolju in narečju ni bilo, enoglasnike namesto dvoglasnikov ipd. – in ga tako postopoma spreminjal.

V nasprotju z osebo J pa oseba O v govornem položaju, ko se pogovarja z narečno govorečimi sogovorci iz svojega prvotnega okolja, govori prleško narečje, vanj pa vpleta tudi prvine svojega običajnega pogovornega jezika – včasih le glasovje, velikokrat pa tudi nenarečno besedje, pa tudi dele ali celo cele povedi. Mešanje narečnih in nenarečnih prvin je pravzaprav zelo neenakomerno, odvisno pa je od več dejavnikov.

Najpomembnejši dejavnik preklapljanja je sogovornik oz. govorečeva čustvena navezanost nanj. Oseba O tako z materjo skoraj vedno govori v narečju, to pa utemeljuje takole: »Zakaj bi s svojo materjo ne govorila v jeziku, ki me ga je ona naučila« Govorec se z uporabo narečja takemu sogovorniku torej čustveno približa. Na primer:

Oseba O: 'Kę: ste ga 'vi:?' Še 'mote 'ti:stō st'rü:janco? 'Ka:k tę: 'gu:nite? Z ro'ko:ij? F 'pi:skri? S šp'ru:dlekon ali s 'ko:n? 'O:, 'lü:bi 'bo:k, 'ma:ma! 'Ka:k pa ga 'po:tle f'kü:p 'zg'je:te-te, 'kę: 'van 'ta:k 'tęrdi g'rā:ta?

Njena mati: S šp'ru:dlekon. Se: g'rāta 'tęrdi f'čā:sik. Pa 'tę: 'go:r na'lę:jen 'ma:lo vo'dę: . . .

Oseba O: 'Kō:n vo'do: na'lę:jete? Na 'pü:ter?

Njena mati: F 'pi:sker.

Oseba O: F 'pi:sker vo'do: na'lę:jete? 'Jō:žica, a si 'čü:ješ? 'Čü:ješ? . . . 'Sa:ma 'se:be sām s'li:šala!

V tem primeru je celo nenarečno govorečo sogovorko (hčer) nagovorila v narečju. Govorec včasih enostavno pač ni več sposoben neprestanega prehajanja iz enega jezikovnega koda v drugega, saj to zahteva veliko zbranost in je tako precej naporno za »dvojezičnika«. Včasih pa v enaki govorni situaciji tudi nenarečno govoreče sogovorce nagovori v narečju hote – gre za t. i. metaforično preklapljanje, na primer:

Oseba O: 'Ju:ža pa bi si 'mo:ga.

Njega mati: Se've:da bi si 'mo:ga. Pa 'i:di p'ra:vit s'tęremj cü:zek!

Njena hči: 'Ka: pa je 'to:, 'cüzek?

Oseba O: S'tęr 'ko:n.

Njen mož: 'Ka:j?

Oseba O: S'tęri 'ku:ij!

Njena mati: 'To:tj pa te 'že: 'mo:re 'sā:n 'vę:diti, kę: je: mi t're:ba . . .

V pogovoru z narečno govorečimi sogovorci, na katere govorec ni tako čustveno navezan, manj pazi na svoj govor in je zato mešanje narečnih in nenarečnih prvin pogostejše in očitnejše. Včasih kar cele dele sporočila pove v svojem običajnem pogovornem jeziku in šele ko opazi, da ga sogovorec ne razume (ta ga na to lahko tudi sam opozori), povedano še enkrat ponovi v narečju in pri njem nekaj časa tudi ostane – dokler podzavestno spet ne preide na pogovorni jezik.

Odločanje med obema jezikovnimi variantama je odvisno tudi od namena sporočanja. Če govorec o čem samo bolj ali manj neprizadeto pripoveduje, uporablja v tem govornem položaju svoj pogovorni jezik, brž ko pa se obrača na narečno govorečega sogovornika neposredno in nanj želi kako vplivati, pa preide na narečje, v katerem pa sogovornici zlahka opazijo tudi narečju tuje prvine in tak jezik označijo z »nas'po:l« prleščino.

Nenarečnih prvin v govorečem govoru je manj, če govori o stvareh, dogodkih iz narečnega družbenega okolja /npr. o kmečkih opravilih, gospodinjstvu, domačih praznikih). Ob spremembi pogovorne teme (npr. zaposlitev v tovarni, potovanja, politika) pa se tudi govorečev jezik bolj približa pogovornemu. Vzrok takemu spreminjanju je najbrž mogoče iskati v dejstvu, da je govorec en del materialnega in duhovnega sveta spoznaval hkrati z učenjem maternega narečja, drugi del pa z vstopom v novo družbeno in govorno okolje in torej ta govorec v pripovedovanju o določeni temi (lahko) uporablja jezik, ki tej temi (ne pa nujno tudi govornemu okolju) ustreza.

Ves čas raziskave sem ugotavljala, da se govorec (oseba O), ki vendarle še obvlada svoje izvorno narečje, mora zelo truditi, da ga govori čimbolj pravilno. Ta jezik torej ni več njegov »prvi« jezik, s katerim dojema svet. Večkrat sploh ne opazi, da v govornem položaju, v katerem bi bila najprimernejša raba narečja, uporablja svoj običajni pogovorni jezik ali vsaj njegove prvine. Nasprotno pa narečno v pogovornem jeziku oz. v nevtralnem govornem položaju takoj opazi – če sploh vnese neustrezne prvine v svoj govor. Narečja tudi nikoli ne govori v prisotnosti kakega tujca, ker mu je pač neprijetno, da bi se izpostavljaval z govorom, ki zanj ni več običajen – uporablja ga le tedaj, ko se z njim sogovornicu tako približa. Tako torej novi, pogovorni jezik lahko celo popolnoma izpodrine prvotno, izvorno narečje in tako postane »prvi« in celo edini jezik govorca – priseljenca.

Summary

UDK 800.87:314.7

THE INFLUENCE OF MIGRATIONS ON THE LANGUAGE AND SPEECH OF THE INDIVIDUAL

The migrant's change of social and speech environment demands of him the adjustment of his own language system with the language of the new environment, which takes place consciously and also sub-consciously in various speech situations. Each individual speaker in the communication contacts chooses the most convenient language elements, according to his ear for language and his knowledge (the convenience of usage is defined by its frequency). Thus the speaker forms gradually a new language system (colloquial speech), which replaces the old one (dialect). The speaker's language is not necessarily impoverished by this, on the contrary, his notional world has increased with migration, whereby his language was developed and enriched.

Like the language of the individuals examined is probably evolving also the speech of other migrants from one speech environment to the other. When people migrate from different dialectal areas and social environments to new socio-economic centres, not only external environment is changed, but their psyche as well. Paralelly with the thought world of each individual is changing also his understanding and attitude to language as a system of signs with a social function of communication, thereby expressing also himself and his relationship to the world.

SORSKO OBDOBJE V FINŽGARJEVEM USTVARJANJU

Finžgarjevo življenje je sprva potekalo dosti nemirno – v trinajstih letih so ga devetkrat premestili, nemirno je bilo tedaj tudi njegovo literarno ustvarjanje. Poskušal se je v lirski in pripovedni poeziji, pisal prozo iz kmečkega, a tudi meščanskega in aristokratskega okolja po Kersnikovem zgledu, potem čustveno intonirane črtice pod Cankarjevim vplivom, črno-bel socialni roman o delavcih in kapitalistih Iz modernega sveta in nazadnje popularni zgodovinski roman Pod svobodnim soncem. Te svoje stvari, v katerih se je kot pisatelj iskal, menjaval slovstvene vzore, smeri in zvrsti, je objavljaval v Domu in svetu, ko sta ga urejala Frančišek in zatem nečak Evgen Lampe.

V Sori, kjer rodovitna ravnina prehaja v pobočja Polhograjskih Dolomitov, je kot župnik služboval v desetletju 1908–1918. In prav za ta kraj je v svojih spominih zapisal: »V Sori sem se tako tesno strnil z ljudstvom, kakor doslej še nikjer.«¹ Prišel je v politično razdvoje, med klerikalce in liberalce sprto župnijo in jo v letu dni pomiril. Kmetom je v smislu Krekovih načel ustanovil živinorejsko, strojno in vodno zadrugo, tako da ob intenzivnem ukvarjanju z gospodarstvom nekaj let ni mogel kaj prida pisati (spomnimo se Smrekarjevih karikatur). Potem so ga začeli obiskovati razni besedni umetniki, zlasti Izidor in Ivan Cankar ter Pregelj in Župančič, igralec Verovšek ter slikarja Jakopič in Grohar. Posebno Izidor Cankar, ki je od 1913, imenoma pa od 1914 urejal Dom in svet ter že prej, 1911, v reviji objavil pogovor s Finžgarjem,² je močno spodbudil preobrat v njegovem jeziku in slogu ter sploh vplival na njegovo umetniško zorenje v smeri prirojenega mu realizma. Že od prihoda v Soro je Finžgar spoznaval socialne razlike med gruntarji in bajtarji (bajtar in krojač je bil nekdaj tudi njegov oče) in se poglobljal v duševnost kmečkega človeka, v njegov strastni eros in strogo etiko, s katero ga je brzdal, med njegovimi napakami pa odkrival zlasti razširjena pravdarstvo in alkoholizem; v sorskem³ kmečkem okolju so v njem znova zavestno zaživele posebnosti od doma mu znane gorenske ljudske govornice. Med prvo svetovno vojno je bil priča trpljenju svojih župljanov in ga z njimi delil, videl je, kako so se žene po odhodu mož na fronto same pehale na posestvih, videl, kako je tuje vojaštvo oholo in nasilno ravnalo z domačini in njih imetjem. Ko se je v katoliškem političnem taboru jugoslovansko usmerjeni Krek vedno bolj odločno razhajal z avstrijakantom Šušteršičem, je Finžgar seveda ostajal trdno na Krekovi strani.

Seveda tudi vse v Sori napisane stvari niso do kraja dognane: poleg raznih drobnih besedil naj omenimo novelo iz življenja podeželske učiteljice Sama in politično igro iz časa francoskega medvladja Naša kri, z njo tudi Župančič ni bil zadovoljen. Sicer pa moramo šteti pisateljeva sorska leta za zreli in mojstrski vrh njegovega ustvarjanja.

Kvalitetna je lirična in deloma ritmizirana impresionistična črtica *Na petelina* (DS 1910): pisatelj slika naravo v hribih nad dolino Ločnice, kako se prebuja v jutro velikonočnega

¹ Leta mojega popotovanja, Mohorjeva družba 1957, str. 297.

² Intervju s Finžgarjem je izšel v 1. št. DS 1911, v knjigi pri Novi založbi pa 1920.

³ Pisatelj uporablja naslednje oblike toponima: Sora, v Sori, Sorec-Sorci, sorski.

tedna, in razčlenjuje vznemirjeno razpoloženje v sebi, ko se v družbi lovca domačina bliža zaljubljenemu kralju med pticami.

Kratka socialna proza *Naš vsakdanji kruh* (DS 1911) razodeva že vse snovne in izrazne značilnosti realizma, pripoveduje pa o tem, kako revna družina v zimskem mrazu vso noč trepeta v skrbi za svojo žival-hraniteljico. Gozdni delavec in njegova žena s pridnostjo in varčnostjo komaj preživljata petero otrok; njihovo edino bogastvo je krava Plavka, ki v veliko veselje družine povrže telička; toda čez čas omedli in skoraj pogine, družini jo reši poklicani živinozdravnik.

Že čez dve leti je Finžgar v reviji objavljajl novelo *Dekla Ančka* (DS 1913), za njeno zgodbo je poznal več resničnih primerov, enega s prav takim tragičnim koncem. Sociološko imamo tu dva svetova: gruntarskega, ki ga zastopata kmečka veljaka Mokarjeva, in kajžarskega, iz katerega izhaja Ančka, vendar v noveli ni poudarek na družbenih nasprotjih, Mekarja sta poleg tega do svojih poslov sicer samozavestna, toda pravična. Težišče je na prikazovanju vsakovrstnega dela na kmetih, tudi na razmerju med sosesko in cerkvijo, predvsem pa na razvoju ljubezenskih čustev med Ančko in hlapcem Janezom. Finžgar kot realista ta čustva prikazuje docela stvarno in odkrito, hkrati pa kot duhovnik npravstveno resnobno. Vrh v zgradbi doseže novela v Ančkini dilemi, ali naj se preda ljubezenski strasti ali naj ji zaradi vesti ubeži (X. pogl.). Poslej napetost v dogajanju ne popusti do konca (XVI. pogl.): da bi zbral potrebnega denarja za nakup Mekarjeve bajte in se mogel z Ančko poročiti, Janez odide garat v ameriške rudnike; in da bi se rešila nerazumevajočih jo ljudi, odide za njim tudi ona, a jo nosečo v newyorški karanteni zavrnejo. Pisatelj je dušeslovno dobro prikazal značaje oseb in njih medsebojne odnose, predvsem pa čustveno stopnjevanje in življenjske zaplete in udarce pri ljubeči se dvojici. Dialogi v noveli so veskozi naravni, za jezik so značilni gorenjsko besedišče, ljudska rekla in primere, slogovno sta posebno zanimivi preprosto ganljivi pismi Janeza in Ančke (XIII. pogl.). Čeprav je v noveli pisateljeva etična ideja očitajoče vesti in očiščujočega trpljenja več kot vidna, je del duhovščine delo ob izhajanju razglašal za moralno spotakljivo in za pisatelja duhovnika neprimerno. Takšna janzenistična reakcija na Finžgarjevo novelo je Izidorja Cankarja dodatno spodbudila, da je 1916 v reviji dokončno poudaril, da je treba tudi pri katoliških (ne le svobodoumnh) Slovencih začeti dosledno ločevati med umetnostjo in moraliko, med estetsko in pedagoško kritiko.

Po dveh romantičnih, folklorno oziroma zgodovinsko obarvanih igrah *Divji lovec* in *Naša kri* je Finžgar napisal izrazito realistično delo *Veriga*, »ljudsko zgodbo v treh dejanjih« (DS 1914). Sloni na resničnem dogodku, ki se je odigral na Spodnji Senici. Dotlej dobra soseda Marko in Mejač se spreta zaradi malovredne verige. Besedni spopad se sprevrže v sumničavo sovraštvo in to v pravdanje pred sodnijo. Pri tem se rahljajo in zatem rušijo zdravi človeški odnosi v obeh družinah. Grdo se gledata gospodarja Mejač in Marko, nezaupanje se loteva mladih, ki sta se imela rada. Spor med sosedoma podžiga bajtar Drnolec – tu je avtor zastopniku tega sloja dal oduren značaj, medtem ko je ded Primož glasnik evangelijskega odpuščanja in ljubezni. Šele smrt deda, ki vrže povod spora – verigo v krnico in zatem vanjo sam omahne, spet zbliža soseda in družini. Delo nima trikotniške zgradbe klasičnih dram, dejanje raste od začetka do konca enakomerno v diagonali. Povedi, stavki so naravni in jedrnat, v medsebojnem obračunavanju tudi kratki in odsekani, besedišče pisatelj zajema iz gorenjskega narečja, obilna ljudska rekla in primere so plastične, v sovražni ihti nastopajočih tudi drastične, medtem ko ded pogosto navaja v slovesnem tonu izreke iz Sv. pisma. Sorodne realistične poteze in enako estetsko vrednost kot *Veriga* razodeva ljudska drama *Razvalina življenja*; v njej avtor nastopa proti zakonom, sklenjenim iz gospodarskih računov, in proti prav tako kot pravdarstvo tedaj razširjenemu alkoholizmu; ven-

dar spadata v sorska leta Finžgarjevega ustvarjanja le snov in osnutek tega dela, izoblikoval pa ga je šele v Trnovem v Ljubljani (Slov. matica 1921).

Svetovno vojno, ki se je zgrnila tudi nad nas, je Finžgar doživljal v Sori zlasti po odprtju soške fronte skoraj v neposrednem zaledju, trpel je s svojimi farani in jim vsestransko pomagal. Obenem je zasnoval trilogijo povesti Prerokovana, od nje je dokončal in objavil le povest Boji, od drugega so ostala – tudi po zaslugi cenzure – krajša besedila, ki učinkujejo kot fragmenti. Priobčeval pa je te »slike iz svetovne vojne« v Domu in svetu od 1915 pa vse do 1919.

Od krajših besedil je s povestjo naravnost povezan le spis Prerokbe zoré: prikazuje župnijsko srenjo, kako z grozo sprejme oznanilo vojske in kako se vpoklicani poslove od svojcev. Prizorišče povesti *Boji* (DS 1915 in 1916) sta predvsem vas Kozji hrib – Studenčice na enem od slemen Polhograjcev – ter občina in fara Sora v dolini pod njo, a tudi ostali ravninski svet od Medvod do Ljubljane, časovno pa povest sega od začetka vojne do vstopa Italije vanjo 1915. leta. Medtem ko v Dekli Ančki nastopa le nekaj osrednjih oseb, imamo v *Bojih* poleg nosilcev zgodbe tudi srenjo, množico in z njo vred sugestivno grozljivo vojno ozračje. Na fronto odhajajoči kmet Jančar zaprosi soseda Matica, da pomaga ženi pri gospodarjenju. Matic jo je imel v mladih letih rad, zato se v njem bude in krepe stara čustva ter ga obhajajo hude skušnjave. Jančarica sicer do njega ni ravnodušna, toda možu hoče ostati zvesta še potem, ko ga uradno razglase za mrtvega; nazadnje se oglasi iz ruskega ujetništva. Matic se zato odloči za Golobovo dekle, ki ji je ženin padel na fronti, in ki se – ker pričakuje otroka in jo zato oče spodi od doma – zateče k Matičevi sestri Lojzi. Ob italijanskem vstopu v vojno pa med drugimi vpokličejo tudi Matica. Dejanje povesti poteka zanimivo, celo napeto, vendar vseskozi življenjsko resnično ali verjetno. Orisi pokrajine in kmečkega dela so pogostni, a kratki, glavno pozornost pisatelj posveča duševnosti oseb, v katero se pogloblja, kakor nikoli doslej, do intimnih globin. Naslov povesti pomeni prav te mučne duševne boje, medtem ko boje na fronti spremljamo le posredno. Finžgarjeve osebe so v izražanju navadno resnobne, znajo pa biti tudi vedre in dovtipne, njihovo besedišče je ljudsko narečno in brez tujk, povédi in dialog naravni, živahni in jedrnati, povest je izdelana v potankostih in dognana v celoti. Ideje, ki jih Finžgar razglaša, so: pogumno premagovanje najhujših življenjskih preskušenj, poveličevanje ljubezni in zvestobe, zavzemanje za dobroto in človečnost, posebno v takšnih zmedenih in surovih razmerah, kakršne prinašajo vojne, in zato tudi obtožbe le-teh. Glasniki teh idej so Jančarica pa Matic in njegova sestra ter župnik, ki naj bo ljudem po Finžgarju duhovno zavetišče, ne brezdušen sodnik. Pisatelj se tudi v tem delu ne izogiblje prikazovanju zapletenih in kočljivih duševnih in npravstvenih situacij ter jih rešuje v smislu svojega toplega razumevanja in humanizma. Njegovi *Boji* pa sodijo tudi po estetski, izrazni in oblikovni strani med najbolj mojstrske primere slovenskega realističnega leposlovja.

Z označeno povestjo ni povezana, vsebuje pa vojno tematiko po obsegu krajša *Kronika gospoda Urbana* (DS 1917). Pisatelj je hotel prikazati gmotno in npravstveno škodo, ki jo je prinašala vojna s prihodom tujega, zlasti madžarskega in nemškega vojaštva v Soro in okoliške kraje – vse to je natanko sproti zapisoval v še danes ohranjeno župnijsko kroniko. Da pa bi preslepil vojaško cenzuro, se je zatekel v preteklost in dogodke prestavil v čas francoskih vojnih pohodov. Gospodu Urbanu domačini pripovedujejo svoja doživetja o davkih, škodi, krajah, prostituciji in posilstvih, duhovnik pa te zgodbe vestno zapisuje in o njih bridko razmišlja. Tako se v *Kroniki* razgibana in pretresljiva ljudska pripoved prepleta s slovesnim duhovnikovim slogom in številnimi navedki iz Sv. pisma.

V nasprotju s *Kroniko* črtica *Golobova njiva* (DS 1918) obravnava sočasno vojno naravnost: v Soro nenadoma pride kolona vojaških voz s konji; sto težkih voz zapeljejo na nego-

van zelen travnik, ki se spremeni v eno samo črno rano, konje porazdele med kmete in jih natrpajo po hlevih, nekatere ženske pa se začno lišpati in pajdašiti z vojaki. Ranjena Golobova njiva pisatelju ni samo last določenega posameznega kmeta, temveč tudi skupni simbol vsakršnega, gmotnega in duhovnega razdejanja med vojno.

II

Tako se je Finžgar v Sori sociološko ustalil pri kmečkem sloju, pri obravnavi njegovega življenja, dela in duševnosti; ta sloj, ki je bil tedaj tudi večinski sloj v našem narodu, je dobro poznal že iz mladih let v Doslovičah, sedaj v Sori, ko je sam vsestransko dozorel, pa je preniknil v njegovo jedro in globine. Ko ga je Izidor Cankar tam obiskal konec novembra 1910, mu je pisatelj v intervjuju označil tudi cilje svojega ustvarjanja, razodel svojo poetiko. Izjavil je, da mu za predloge njegovega pisanja vedno rabijo resnični kraji, osebe in dogodki: »Vsak junak, vsaka oseba, ki sem jo popisal, živi . . . Vse, kar sem pisal, sem zajel iz resničnega življenja.«⁴ Seveda mu sama zunanja resničnost še ne pomeni umetnosti; to, kar vidi in doživi, mora še sam v sebi, notranje temeljito preustvariti, da iz fotografije nastane prava umetnina. Ko upodablja našega kmečkega človeka, mora resnicoljubno prikazati tako dobre kakor slabe strani njegovega značaja: »Narod (naj) spozna v povesti samega sebe, spozna vrline junakov in jih vzljubi, spozna pa tudi napake, katerih brez zrcala redno ne vidi.«⁵ Pri tem se ne izogiba naravstveno kočljivim snovem in položajem, saj so sestavni del življenja, vendar nenravnemu vselej daje negativni predznak: »Tudi duhovnik-pisatelj lahko opisuje kočljive predmete. Toda, kar je grdo, naj pokaže kot tako.«⁶ In končno si Finžgar prizadeva pisati tako, da so njegova dela tehtna in mikavna za izobraženca ter obenem dostopna, razumljiva preprostim ljudem: »Med ljudstvom in inteligenco ne sme biti prepada . . . Največja umetnost je pisati za ljudstvo in inteligenco hkrati.«⁷ Če bi torej povzeli glavne značilnosti Finžgarjevega pisanja, bi jih imenovali realizem, idealizem in ljudskost. Pripadal je nazorsko idealističnemu tipu realista in bil ljudski pisatelj v zlahtnem pomenu besede.⁸

V zgodnjih in prejšnjih spisih, kakršna sta bila novela Deteljica in roman Kvišku (obdobje iz 1899) ali kratka lirski proza pod Cankarjevim vplivom (iz let 1900–1905), je bilo Finžgarjevo izražanje dostikrat osebno razčustvovano, papirnato cvetlično in patetično, pisal je dolge stavke, obložene s ponavljalnimi figurami, rad uporabljal hrvatizme in tujke. Posebno Izidor Cankar je zanesljivo spoznal, da je bistvo Finžgarjeve narave realistično in da se mora čimprej znebiti tujih prevlek in navlak. Finžgarjeva srečavanja z Izidorjem in Ivanom Cankarjem ter skupno prebiranje Finžgarjevih spisov v Sori so za njegov jezik in slog pomenila pravo razvojno prelomnico; v svojih spominih Ob petdesetletnici Doma in sveta⁹ je zapisal: »Rad priznam, da me je on (Izidor C.) prvi opozoril na moje ohlapnosti, na nepotreben bombast, na odvišne osebne pritokljaje in sentence v povestih . . . Kako se

⁴ Obiski, Nova založba 1920, str. 21 in 24.

⁵ Prav tam, str. 27.

⁶ Prav tam, str. 28.

⁷ Prav tam, str. 26.

⁸ Tudi pri nas se za ljudsko povest v celoti uveljavlja izraz trivialna literatura. To poimenovanje moramo za takšna dela, kot sta Dekla Ančka in Boji, odkloniti. Zavedati se moramo, da je naša ljudska povest od posnetkov Kristofa Schmidta in Sreče v nesreči pa do Finžgarja vendarle opravila precejšnjo razvojno pot. Pri tem moti tudi izvorni pomen besede: lat. trivium pomeni cestno križišče, razpotje, trivialis pa počestni, prostaški.

⁹ Članek je izšel v DS 1937/38, str. 11 sl.

mi je privileglo, ko je Ivan z užitkom poslušal, hipoma pa obraz skremžil in zakričal: 'Ven vraga! Ta stavek črtaj. Je zanič in odveč!' Po tej šoli je izšla prva Dekla Ančka . . . « Podobno se je Finžgar izrazil o tem odločilnem posegu obeh Cankarjev v njegov jezik in slog tudi v Letih mojega popotovanja:¹⁰ »Imel je (Izidor) tanek čut za vse lepo, bil je zelo strog, imel pa je tudi čut za jezik, da sem ga občudoval . . . Opozoril me je na razne ohlapne stavke, preganjal vse staromodne, obrabljene fraze, prazne opise narave. Navajal me je, naj berem Ruse, zlasti Tolstoja.« Ivan je Finžgarja prosil, naj bere neko svojo črtico. Pri tem je kritiziral odvečne stavke ali nedomače besede. »Tako tanko uho je imel za lepoto pravega pisanja.« Iz tega dvojnega pričevanja vidimo, kako sta oba Cankarja odločilno pripomogla, da se je Finžgarjevi preusmeritvi k realistični vsebini organsko pridružil tudi ustrezno stvaren slog.

Summary

UDC 886.3.09:929 Finžgar F.S. »1908/1918«

THE »SORA« PERIOD (1908–1918) IN FINŽGAR'S CREATIVITY

In the decade from 1908 until 1918 F.S. Finžgar managed to rid himself of the influences that had shaped him earlier and found his own authentic literary path. Among the novellas he wrote *Milkmaid Ančka* (Dekla Ančka), the play *The Chain* (Veriga) and the tale *Fights* (Boji). In them he deals with peasants at work, social differences, their eros, ethics, litigation and hardships during the Great War. He has become one with the people as never before and depicted in his works the most intimate aspects of people's collective psyche. At the same time he purified his language and style of all the subjective and pathetic and formed a natural and down-to-earth expression, based on the dialectal speech from Gorenjska, its folk sayings and metaphors. One could say he became an idealistic realist. This change was the result of his own nature, although it should be noted that he was influenced also by his friend, mentor and aesthete Dr. Izidor Cankar.

10 Navedeno delo, str. 274 in 276.

SEDEM ROŽIČ ZA DOKTORJA MILKA MATIČETOVEGA

Pred leti že je Milko Matičetov izdal knjigo rezijanske lirike *Rožice* iz Rezije. V uvodu je natanko razložil, zakaj tak naslov. Ne gre namreč za cvetje s polj niti z vrta, ampak za bitja, ki iščejo in morda tudi najdejo svoj par.

Bilo je junija 1. 1975. Na Ravanci v Reziji je potekalo, kdo bi si takrat to mislil, zadnje srečanje skupine Alpes Orientales, svobodne delovne skupnosti etnologov in folkloristov iz Vzhodnih Alp: Švice, severne Italije, Avstrije, Zahodne Nemčije in Slovenije/Jugoslavije. Pobudo zanjo je bil dal prav M. Matičetov, iz želje, da bi se omenjeni strokovnjaki čim bolj povežala med seboj, saj delovna metoda, kateri je ostal zvest vse življenje, zahteva poleg dobrega poznavanja terena tudi čim boljše seznanjenost s pisanimi viri. Ob tisti priložnosti torej je najiminennejši slovenski raziskovalec slovenskega folklornega pripovedništva presenetil udeleženske omenjenega posvetovanja z velikimi šopi ivankic, kakor pravijo v Reziji ivanjščicam, drugod marjetice, ponekod kresnice in morda kje še kako drugače. Ob njegovem odhodu v pokoj smo mu jih sodelavci Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU nabrali za cel kotliček, v kakršnih so nekdaj na Krasu kuhali polento. Poslavljaljoči se upravnik omenjenega Inštituta je bil iznenaden in ni si mogel kaj, da bi ne zaupal, s kako pomembnimi dogodki njegovega življenja je povezano to cvetje. Naj bo torej tudi ta zapis v njegovem znamenju, ko se spominjamo 70-letnice, ki jo je Milko Matičetov praznoval 10. sept. letos (Kopriva na Krasu). Podrobnejši potek življenja in dela Milka Matičetovega je objavljen v *Traditiones* (št. 18, Lj., 1989, str. 7–54), zato tu le povzetek o njem s poudarkom na želji jubilaranta za tesnejše sodelovanje med slavistiko in slovstveno folkloristiko.

Že iz njegovih začetnih objav je mogoče razbrati temeljne črte, ki zaznamujejo njegovo delo: posebna ljubezen do zahodnega dela slovenskega ozemlja, velika skrb za »pristnost« nabranega terenskega gradiva, pri obravnavi pa trdna naslonitev nanj in na tej podlagi izvedene primerjalne analize.

Lastne skušnje, ki si jih pridobiva na terenu, mu pomenijo veliko več, kakor še tako skrbno zasnovane teorije. A kot dokazuje njegov strokovni nazor, slovenski slovstveni folklorist ni a priori proti teoriji, le preuranjena sklepanja, ki se premalo zanašajo na konkretno gradivo, ga motijo; nasproti konstruiranju modelov se bolj zanese na dejstva, zato mu nikoli ni dovolj gradiva, s katerim išče zaledje za svoja strokovna izvajanja. Nedvomno pa ima Matičetov izdelan koncept pri raziskovanju »ljudskega pripovedništva v prozi«, kakor sam imenuje predmet svojega raziskovanja. Sloni na primerjalni historično-geografski metodi. Že iz tega je videti, da se je usmeril predvsem na diahroni vidik raziskovanja slovstvene folklore, a vendar mu ni bila tuja tudi njena sinhrona plat, ki se kaže predvsem v sintagmi »živa slovenska pravljica«. Pri tem izhaja iz načela, da mora biti na papir prenesena pripoved čim bližja govornemu jeziku = narečju, skratka zapisana po vseh pravilih resne folkloristične tekstologije, ne pa zgolj »posnažena« obnova, ki obnavlja le snov pripovedi, medtem ko je njena originalna oblika uničena. Seveda ima v tej zvezi zanj najčastitljivejše

mesto Rezija, odmaknjena dolina – pravi eldorado slovenske slovstvene folklore, bodisi v vezani ali v nevezani besedi. V slovstveni folkloristiki na splošno, ne le pri nas, je Rezija postala pojem skritega bogastva arhaičnih snovi. Nedvomno je velika zasluga M. Matičetovega, da jih je izkopal iz pozabe in ponudil stroki v pretres. Matičetov je proslavil Rezi-jo, Rezija je proslavila Matičetovega – zato ima do nje še veliko obveznosti.

Da Matičetov ni le filološko usposobljen slovstveni folklorist, ampak ga le-to tudi veseli, se vidi iz marsikatere njegovih obravnjav, saj iz ožje stroke rad seže čeznjo v filologijo, bodi v njen jezikoslovni ali literarnozgodovinski krak. Ena takih nalog je npr. prevajanje. Saj je res, da je (bilo) smiselno prenašati rezijanska besedila v slovenski knjižni jezik ali jih na drugi strani prevajati v italijanščino – zaradi lažjega ali celó edino mogočega dostopa drugim uporabnikom. Toda on tega ni samo moral početi, ampak se je loteval tudi rad. Strokovno dolžnost je spremljalo tudi veselje spopadati se s prevajalskimi orehi, saj je s tem vsaj po stranski poti uresničeval mladostno nagnjenje. Če morda kdaj gre tudi za kratkočas-je umetniško neizživete narave, po drugi strani jemlje to delo nadvse odgovorno in ima pri tem skrbno izdelana stališča, zakaj in kako »presajati rožice iz rezijanskih na slovenska tla« ali »udomačevati zverinice« – zato da bi jih napravil dostopne vsem, ki ne obvladajo rezijanščine. V polemičnem pojasnilu ob neki priložnosti odgovarja nepremišljenemu kritiku v tej zvezi, da druge možnosti pač ni. A tudi svari pred površnostjo: »Tu ne gre več za kratkočasje, igro, verzifikatorske vaje, ampak za skrbno pretakanje občutljivega besednega gradiva iz vsebinskih sporočil iz ene pesniške podobe v drugo.« »Želeti je le«, da bi bili »zmerom zanesljivi, licentia poetica ne bi smela biti nikoli opravičilo ne za površne polo-vične rešitve niti za pretirano, nevarno ‚izboljševanje‘, oddaljevanje od izvirnika. In pose-bej ne kaže zametavati brez potrebe izvernih besed, porabnih tudi v knjižni slovenščini«. Saj je to voda na mlin tisti skupini Rezijanov, ki se ne more sprijazniti, da je njihova govorica eno izmed narečij slovenskega jezika, zato »s povečavo išče med obema razločkov«. Matičetov to površnost konkretno razkriva ob poknjizenju pesmi Silvane Paletti in F. Quaglie, kjer je prevajalec besedo anjule prevedel s samo na sebi lepo, a napačno besedo ognjenec, saj bi moralo po smislu biti angel, in besedo kris s križ, namesto kres, kar je edino prav. Nerodnemu prevodu ob bok v kritiki dodaja svojega, za katerega pravi, da ga ne gre jemati kot poskus pesniškega tekmovanja, ker da je nastal le iz dolžnega spoštovanja do Rezijanov in njihove govorice.

S prevajanjem v zvezi so pač besede, besedišče. Tudi tu Matičetov ni brez zaslug za Rezi-jo. Za pripravo k izdaji Jan Baudouin de Courtenayevega rezijanskega slovarja, ki ga načr-tujeta skupaj SAZU in AN SSSR, je posebej vzel v pretres nemške izposojenke v Reziji in so-delovanje pri izdaji vseh neobjavljenih besedil, ki jih je omenjeni poljski znanstvenik zapi-sal v Reziji l. 1890, 1892, 1893. Vsake toliko časa postreže s kakšno leksikalno poseb-nostjo iz te doline, npr. »častitljive ljudskopravne relikvije: besed ‚veče‘, večüvat« ipd., ki so le še malo žive in v deloma prenesenih pomenih dosegle naš čas samo na Koroškem in v Reziji. Podobno je zasledoval sintagmo »živa bresa« (debeli četrtek) in ugotovil pravilnost Erjavčeve trditve, da je beseda furlanska in ne nemška izposojenka, kakor je hotel F. Mi-klošič. Zadnji članek te vrste je posvečen besedi lanita za lice; objavljen je bil lani v Jeziku in slovstvu. Z njim Matičetov praktično dokazuje smiselnost sodelovanja med slovstveno folkloristiko in jezikoslovjem.

Prvi spis te vrste je o obrednem kruhu poprtn/jak/u. Loti se ga po že znani zgodovinsko-geografski metodi, vendar jo kombinira še z etimološko: od kod ime poprtnik, kar tokrat sicer ni pretrd oreh. Bolj pomembna so izhodišča, s katerimi zagovarja sodelovanje dveh strok: »Jezikovno še tako neoporečna hipoteza bi se zrušila, če bi ji nasprotovala etnograf-

ska* dejstva. Končne sodbe ni mogoče izreči, dokler ne pogledamo, ali je božični kruh res izpričan v običajih.« In konkretni rezultati: za ozko povezavo med imenom poprtnik in navado, da mora božični kruh biti pod prtom, ni etnološkega zadržka. Ker so ga dajali pod prt, je dobil po tem ime. V drugem delu Matičetov ostro polemizira z J. Malom in prepričljivo dokazuje njegovo neustrezno razlago zadevnega predmeta in drugih »slovenskih mitoloških starink«. Eden od vrhov M. Matičetovega je prav gotovo obravnava, kaj pravite česa? – cvetlice seveda, bedenice (Traditiones 5/6, 1979, 277–300), o kateri je vsestransko preučil nje pesniško in obredno izročilo. Ni ne zdravilna, ne koristna, ne škodljiva, le lepa! Zanj je Matičetov zbral čez sto imen (eno od njih je tuja narcisa). Iz tiskanih in rokopisnih slovarjev, strokovnih ali poljudnih botaničnih spisov in najrazličnejših objav vse do leposlovja nabrane in pregledane po pričevalni vrednosti zaostajajo za tistimi, ki se mu jih je posrečilo najti med ljudmi, tako zatrjuje. Zemljevid razširjenosti imen (od levega brega Mure do desnega brega Tera, od koroških Gur na levem bregu Drave dol do Kolpe in osrčja Istre) se ne ujema z zemljevidom rastišč, in to zato, ker so imena cvetlice znana tudi v širši okolici, kjer ta ne raste. Matičetov navaja kar deset kriterijev, po katerih je lahko dobila ime. Ko je sinonime za bedenice zasidral prostorsko in dal ob razvrstitvi pomenskih skupin tudi ključ za branje obeh zemljevidov razširjenosti, ureja besedno gradivo še po abecedi s temeljno dokumentacijo, od kod je kaj. Pod posameznimi gesli razvršča podatke kronološko in opozarja na starejša imena, od katerih so se nekatera, potem ko so bila enkrat natisnjena, vlekla nekritično naprej od objave v objavo. Ob takih primerih se zavzema, da tako gradivo »neusmiljeno zmečemo čez prag, zbrišemo s seznama slovenskih imen kot lažna ali vsaj neslovenska«.

Nazadnje se zastrmimo še v zvezdno nebo, saj nam je Matičetov pripravil prav tako temeljit prispevek o slovenskih zvezdnih imenih. Najprej poseže v historiat raziskovanja predmeta pri Slovencih, nato se dlje zadrži pri plejadah in po primerjalni metodi naše imenje sooča s slovenskim in evropskim sploh. Torej geografski vidik. Ob pogledu v zgodovino se sprašuje: »Kdaj je vsa ta pisana družčina zlezla na nebo . . . ?« Pred zatonom antičnega sveta je bilo nebo zasedeno z grškimi bajnimi bitji. Krščanstvo je skušalo po utrditvi in ureditvi svojega sistema pregnati ostanke ajdovstva tudi z neba, tako avtor, zato so ta imena izginila iz ljudske rabe in verovanj, pač pa je ostala v zvezdoznanstvu antična terminologija nespremenjena. Z analitično panoramo slovenskih zvezdnih imen želi pokazati, da so v tej zvezi v slovenskem svetu še zmeraj mogoča presenečenja, saj je sam zbral na slovenskem ozemlju čez 150 zvezdnih imen. Eno od vprašanj, na katero skuša tudi sistematično odgovoriti, je, katera izmed današnjih slovenskih imen za zvezde bi še mogli šteti za skupno slovansko dediščino.

Ob sklepu svojega razpravljanja M. Matičetov kliče ustreznim vodstvom, naj večjo skrb posvečajo tudi leksikalnemu bogastvu narečij, živi govornici, in vabi k medsebojno bogatemu sodelovanju med posameznimi panogami (klasično rečeno) slavistike in etnologije/folkloristike: »SAZU ne bi smela odložiti in pritisniti vstran vse druge zvrsti jezika in se zavzemati le za slovar slovenskega knjižnega jezika. Bogastvo katerega koli jezika – slovenski ne more biti izjema – ne izpričuje samo njegov sodobni knjižni jezik, fundus, ampak besedni zaklad pripadnikov celotnega narodnega telesa, vseh narečij, ki se k njemu prištevajo. Nov obogaten Pleteršnik bi bil potreben. Zato bi morali poskrbeti, da bi po krivici odloženo delo zanj teklo vzporedno z nadaljevanjem SSKJ. Posebna skrb naj bi veljala zajemanju leksikalnega bogastva iz žive ljudske govornice. Tak vseobsežni slovenski besed-

* Nasproti preciziranju med etnologijo in slovstveno folkloristiko M. Matičetov večinoma rabi termin etnografija. Več o tem na drugem mestu.

njak bi moral biti matica, izhodišče vsem drugim, etimološkemu še posebej.« Misel, vsekakor vredna pozornosti, a še bolj ukrepanja!

Ko se zavzema za interdisciplinarnost, za korektno sodelovanje z drugimi strokami, ne zataji, da ga boli podcenjevanje njegove stroke: »Skepsa, ki jo nekateri slavisti – posebej lingvisti kažejo do etnografskega gradiva in etnografskega dela, je pač pogojena v tem, da si etnografi marsikdaj šele iščemo najprimernejših metod, si šele utiramo svoja pota. Etnografija kot samostojna in ne le pomožna veda, je namreč dosti mlajša od lingvistike, se mora šele potegovati za svoj ugled in se večkrat dobesedno otepati nevarnih notranjih sovražnikov, predvsem diletantizma.« (Zvezdna imena in izročilo o zvezdah med Slovenci, Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike, 2, 1974, 43–90).**

Zadnja njegova objava, v kateri zavrača »venetske pustolovščine (Delo – Književni listi, november 1989), dokazuje, da to drži, čeprav tokrat, resnici na ljubo, gre bolj za sosednjo stroko kot za njegovo. Kakor koli že, tudi s to diskusijo izpričuje svoje široko strokovno obzorje. Želimo mu še veliko moči in vztrajnosti, da bi rezijanskim rožicam dodal pridelek še s kakšne druge njive, in da bi zverince – revice – ne samevale tako dolgo v njegovem hlevcu.

Marija Stanonik
Inštitut za slovensko
narodopisje, ZRC SAZU, Lj.

** Natančno bibliografijo objav dr. M. Matičetovega glej v: Biografije in bibliografije raziskovalcev Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, Lj.

Vesna Požgaj-Hadži
Filozofska fakulteta v Ljubljani

RAČUNALNIK PRI POUKU HRVATSKEGA ALI SRBSKEGA JEZIKA V SLOVENIJI

I. UVOD

Računalnik pri pouku tujih jezikov pri nas ni nikakršna novost. Med slavisti pa še vedno predstavlja nekakšno »strašilo«. Pri pouku hrvatskega ali srbskega jezika ga skoraj ni opaziti; redke prispevke o njegovi uporabi lahko najdemo v reviji *Suvremena metodika nastave hrvatskoga ili srpskoga jezika* in v prilogi *Školskih novin Računalnik v šoli*.¹ Prav ta priloga je neuradno postala prvo javno glasilo o uvajanju računalnika v šole. Do danes je izšlo 18 števil, sedaj pa ji zaradi pomanjkanja materialnih sredstev grozi prenehanje izhajanja.

Ali se učitelji bojijo tega, sedaj že priznanega tehnološkega čudeža, ali pa gre za neznanje, denarne težave in s tem v zvezi za neopremljenost naših šol? Na vsako od omenjenih vprašanj bi lahko našli odgovor. Večina učiteljev z računalniki ni dovolj seznanjena, boji se jih in tako njihova uporaba ostaja nekaj, česar se ne morejo naučiti. Izgovarjajo se, da so prestari; pri tem pa se ne zavedajo, kolikšno pomoč jim pri pouku in zunaj njega lahko nudijo računalniki. Na žalost imamo tudi šole, kjer sicer imajo računalnike, vendar so slabo izkoriščeni. Uporabljajo jih le redki učitelji, med katerimi pa ni učiteljev hrvatskega ali srbskega jezika.

Ali računalnik lahko zamenja oziroma potisne v ozadje klasično obliko pouka, ki poteka preko odnosa učenec-učitelj? Nikakor ne. Računalnik je le stroj, ki se ne more zmotiti, ki vedno dela in ni nikoli slabe volje. Ne more pa nadomestiti učiteljeve ustvarjalnosti in intuicije. Pri učni uri je učitelj kreativen, saj lahko vsak del ure prilagodi skupini, s katero dela. Učitelj s svojimi učenci vzpostavi neposreden stik, spremlja in opazuje njihovo delo; natanko ve, zakaj se je ta ali oni učenec zmotil: ali gre za površnost ali za neznanje.

Kakšne so torej prednosti uporabe računalnika pri pouku hrvatskega ali srbskega jezika? Naštejmo jih nekaj:

- računalnik lahko dopolnjuje dosedanje načine prenašanja znanja,
- pri pouku predstavlja prijetno osvežitev in s tem bolj motivira učence,
- v krajšem času lahko predelamo več snovi, saj se računalnik nikoli ne utruji in je njegova zbranost vedno enaka,

¹ V naši literaturi je dosti napisanega o računalnikih in njihovem uvajanju v šole. Vendar pa sem o uporabi računalnika pri pouku hrvatskega ali srbskega jezika našla samo dva članka: D. Pavličević: *Kompjutor kao poticaj u nastavi gramatike hrvatskoga ili srpskoga jezika*, *Suvremena metodika nastave hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1987, št. 1-2, str. 41-46, in B. Bognar: *Učenje razlikovanja i pisanja upitnih i izjavnih rečenica*, *Kompjutor u školi*, št. 9, 10. XI. 1987, str. 10-12.

- vaje v računalniku učitelj lahko hitro menja in jih prilagaja učencem,
- učenec sam izbira čas učenja – računalnik je prilagodljiv: učenec lahko dela, kadar hoče, kolikor dolgo hoče in izbira vaje, ki ga zanimajo,
- učenci pridobijo občutek samostojnosti, znebijo se treme in se ne boje neznanja; postanejo bolj aktivni in tekmujejo s strojem.

Uvajanje računalnika kot učnega pripomočka v naše šole pa se srečuje s številnimi problemi.² Ti so predvsem:

- seznanjanje učiteljev z novo tehnologijo in njihovo izobraževanje,
- nezadostno število računalnikov,
- pomanjkanje izobraževalnih programov, ki jih za sedaj sestavljajo učitelji sami s pomočjo prijateljev,
- verjetno se bo kasneje pokazal tudi problem prilagajanja programov za različne tipe računalnikov.

II. RAČUNALNIK IN POUK HRVATSKEGA ALI SRBSKEGA JEZIKA

Računalnik lahko uporabljamo pri pouku hrvatskega ali srbskega jezika in zunaj njega.

1. Neposredna uporaba računalnika pri pouku hrvatskega ali srbskega jezika

Pri pouku hrvatskega ali srbskega jezika v Sloveniji zaenkrat uporabljamo računalnik za:

- 1.1. Učenje s pomočjo računalnika
- 1.2. »Dril« vaje
- 1.3. Vaje za odpravljanje napak.

Za vsako skupino vaj bom navedla primere za učence 5. razreda osnovne šole (ki se učijo hrvatskega ali srbskega jezika eno leto) in za 1. letnik študentov srbohrvatistike Filozofske fakultete v Ljubljani.

1.1. Učenje s pomočjo računalnika

Proces učenja s pomočjo računalnika vsebuje: učno temo, slovnična pravila v zvezi z njo, vprašanja, učenčeve odgovore in popravljanje odgovorov. Prednost uporabe računalnika pri takem učenju je v tem, da učenec sam izbere temo, ki se je želi naučiti; ponavadi učenec izbere prav tisto, česar ne zna, zato se bo trudil, da bo prišel do pravega odgovora. Učenje s pomočjo računalnika si bomo ogledali na dveh primerih: učencem 5. razreda osnovne šole je namenjena obravnava aorista glagolov hrvatskega ali srbskega jezika, študentom 1. letnika srbohrvatistike na Filozofski fakulteti pa obravnava sibilizacije.

a) Aorist glagolov hrvatskega ali srbskega jezika

V prvem delu vaje se učenci naučijo vse o aoristu: iz katerih glagolov ga tvorimo, s pomočjo kakšnih osnov in končnic. Ob primernih stavkih spoznajo, katera dejanja izražamo z aoristom. Slovenski jezik aorista nima; prevajamo ga s preteklikom. V drugem delu vaje učenci vadijo, kar so se naučili.

² Temu problemu je bila posvečena II. jugoslovanska konferenca o politiki modernizacije izobraževalne tehnologije »Računalnik v izobraževanju«, ki je potekala leta 1987 v Novi Gorici. Organiziral jo je Zavod za šolstvo SRS. Prispevki s te konference so objavljeni v reviji Vzgoja in izobraževanje, št. 6, Ljubljana 1987.

b) Sibilizacija

Postopek učenja s pomočjo računalnika je lahko tudi obrnjen: po odgovorih na vprašanja učenci sami ugotovijo slovnična pravila. Takšen postopek zahteva večjo sposobnost sklepanja in večjo aktivnost, zato je bolj primeren za študente.

V prvem delu vaje študenti odgovarjajo na vprašanja: samostalnike, ki jih računalnik izpiše, morajo postaviti v dajalnik ednine in množine. Npr.:

<i>vrag</i>	<i>majka</i>	<i>baka</i>
<i>vragu, vrazima</i>	<i>majci, majkama</i>	<i>baki, bakama</i> itd.

Na osnovi teh primerov poskušajo študenti v drugem delu vaje odkriti pravila sibilizacije, kdaj do nje prihaja (I, D, Z, M, O mn. sam. m. sp., D in M ed. sam. ž. sp., velelniki glagolov, ki se jim osnova konča na *k, g, h*) in kdaj ne (pri tujih zemljepisnih imenih /*Volgi*/, pri ljubkovalnih samostalnikih ženskega spola /*baki*/ itd.).

1.2. »Dril« vaje

Zakaj je računalnik primeren za takšne vaje? Zato, ker je potrpežljiv in ima dosti časa za vsakega učenca, česar učitelj ponavadi nima. Te vaje so najprimernejše za snov, ki si jo moramo pri jeziku preprosto zapomniti: pravopisna pravila, o glasovnih spremembah, sklanjatve itd.

a) Fonemi *č, č̣, dž, đ*

Z učenci 5. razreda osnovne šole smo predelali temo o fonemih *č, č̣, dž, đ*. Ker slovenski jezik nima fonemov *č̣* in *đ*, si poskušajo učenci ob vajah zapomniti, kdaj pišemo *č* in kdaj *č̣*, oziroma *dž* in *đ*.

V vaji učenci zamenjujejo *c* s *č̣* oziroma *č*:

cilim – *čilim* *carapa* – *čarapa* itd.

in *d* z *đ* oziroma *dž*:

grožde – *grožđe* *durdice* – *đurdice* itd.

b) Primernik pridevnika II

S pomočjo računalnika so študenti spoznali primernik pridevnika I:

– podobnosti oziroma razlike pri tvorbi primernika pridevnikov v hrvaškem ali srbskem jeziku (-i, -iji, -ši) in slovenskem jeziku (-ji, -ejši, -ši).

– katere končnice imajo posamezni pridevniki.

Pri vaji Komparativ pridevnika II študenti danim osnovnikom pripišejo primernike. Če ima kak pridevnik v primerniku dvojne končnice, napišejo oba primera:

<i>krotak</i>	<i>slan</i>
<i>kroči</i> in <i>krotkiji</i>	<i>slanji</i> in <i>slaniji</i> itd.

1.3. Vaje za popraviljanje napak

Kadar prideta v stik tako sorodna jezika kot sta hrvaški ali srbski in slovenski jezik, neizogibno prihaja do interference. Posledice tega so jezikovne napake v govorjenem in pisnem jeziku. Napake, ki so nastale zaradi interference s slovenskim jezikom, lahko odkrijemo, težje pa jih je popraviti. Zato moramo temu nameniti posebno pozornost. Prednosti dela z računalnikom so pri tem naslednje:

- učenci in študentje delajo individualno ali v skupinah in napredujejo po svojih sposobnostih,
- rešujejo vaje po lastni presoji, npr. roditelj množine pri samostalnikih, besedni red, prihodnjik itd.

a) Popravljanje napak v zgodbi

Pri predhodni uri so učenci napisali zgodbo po slikah. Pri naslednji uri pa lahko uporabimo računalnik za popravo napak v eni izmed zgodb. V zgodbi Tri babice vse besede z napakami izpišemo na zaslon z velikimi črkami. Naloga učencev je, da popravljajo po vrsti napake. Pri tem nabirajo točke. Ko vajo končajo, utemeljijo svojo popravo.

b) Rodilnik množine pri samostalnikih

Za študente so zelo zanimive vaje, ki kontrastivno obravnavajo napake, nastale zaradi interference s slovenskim jezikom. Znano je, pa tudi s poskusi preverjeno,³ da Slovenci največkrat napačno rabijo oblike, ki se v hrvaškem ali srbskem jeziku razlikujejo od slovenskih oblik.

Študentje na podlagi primerov samostalnikov ugotovijo končnice, ki jih uporabljamo v roditelju v obeh jezikih.

Npr.: končnice pri samostalnikih moškega spola:

hrvaški ali srbski jezik	slovenski jezik
-a: <i>sin-ov-a</i>	-ov: <i>korak-ov</i>
-i: <i>mjesec-i</i>	-ev: <i>nož-ev</i>
-iju: <i>gost-iju</i>	-ø: <i>mož-ø</i>

Študenti spoznajo tudi posebnosti (premene), do katerih prihaja v roditelju množine v hrvaškem ali srbskem jeziku: neobstojni a (kdaj se vriva in kdaj ne), in samostalnike, ki imajo v roditelju množine lahko dve različni končnici: *nokata/noktiju*.

2. Računalnik zunaj pouka

2.1. Zunaj pouka uporabljamo računalnik pri različnih lingvističnih raziskavah, posebej pri obdelavi in analizi.

Primer:

V nekem besedilu ali sklopu besedil s pomočjo računalnika lahko ugotovimo:

- katere besede se v besedilu ali sklopu besedil pojavljajo, kakšna je frekvenca teh besed,
- v katero jezikovno zvrst sodijo (znanstveni, časnikarski ali pogovorni jezik),
- kako se lahko umeščajo v besedilo,
- statistično lahko obdelamo rešitve učencev in podobno.

2.2. Vsak računalnik s tiskalnikom in ustrezno opremo lahko uporabimo za oblikovanje besedil: določimo velikost in obliko besedila, besedilo lahko natisnemo, mu dodajamo nova poglavja, izločimo nepotrebna poglavja itd.

3. Kako računalnik pomaga učiteljem?

- Vaje, učne priprave in druge učne pripomočke shranimo v računalniku – to pa pomeni manj papirja in večjo urejenost.

³ Glej: Vesna Požgaj-Hadži: Klasifikacija govornih grešaka studenata hrvatskoga ili srpskoga jezika nastalih interferencijom slovenskoga jezika, Sodobna metodika nastave hrvatskoga ili srpskoga jezika, št. 1, 1988, str. 37-47.

- Prvo različico neke vaje lahko popravimo, preuredimo in izpišemo šele, ko je popolna.
- Besedila lahko tiskamo v različnih pisavah: cirilici, glagolici itd.
- Vaje in priprave niso nikoli dokončne; vselej jih lahko dopolnjujemo, popravljamo in zamenjujemo, kar je seveda odvisno od učitelja in skupine, s katero dela. Zelo težko se namreč odločimo za običajno pretipkavanje in popravljanje vaj, zlasti, če so spremembe majhne.⁴

III. ZAKLJUČEK

V tem kratkem pregledu smo nanizali nekaj možnosti uporabe računalnika pri pouku in zunaj njega. Predstavili smo različne oblike dela z računalnikom pri pouku (učenje s pomočjo računalnika, »dril« vaje in vaje za popravljanje napak) in zunaj pouka (uporabo računalnika pri delu z besedilom in pri lingvističnih raziskavah).

Delo z računalnikom pri pouku hrvatskega ali srbskega jezika je predstavljeno z različnimi vajami za učence 5. razredov osnovne šole v Sloveniji in z vajami za študente 1. letnika srbohrvatske Filozofske fakultete v Ljubljani.

Občasna uporaba računalnika pri pouku je lahko prava osvežitev. To so pokazale reakcije učencev in študentov. Učitelji pa naj se malo potrudijo in izkoristijo prednosti takega pouka.

Priloga:

1. RAČUNALNIŠKI PROGRAM

Namenoma smo izbrali enostavne računalniške jezike (basic) in enostaven računalniški program. Tako smo se odločili zato, da bi:

- omogočili uporabo na najpreprostejših računalnikih, kar je, na žalost, v sedanjem trenutku največ, čemur se lahko nadejamo v naših učilnicah,
- spodbudili učence, da bi sami začeli sestavljati svoje vaje,
- program lahko enostavno prenesli na katerikoli računalnik.

Računalniški program je sestavljen iz treh delov:

- izbira vaje
- vaja
- ocena

Posamezne vaje niso del programa; vajo napiše učitelj v obliki teksta. Za pisanje novih vaj uporabljamo enostavna pravila. Program izpiše na zaslon določeno besedilo, ki ga najde v datoteki. Če vtipkamo (?) vprašaj na začetek vrstice, ji v naslednji sledi odgovor. Če sta možna dva pravilna odgovora (npr. slanji/slaniji), se po prvem odgovoru pokaže vrstica z vprašajem (?) in za njo še vrstica z drugim pravilnim odgovorom. Učenec lahko izbira pravilen odgovor trikrat (v računalniškem programu to zaznamuje konstanta MAX = 3). Če po treh poskusih ne odgovori pravilno, se na zaslonu izpiše pravilen odgovor (ali dva pravilna odgovora). Ko izčrpamo vso datoteko vaje, računalnik izpiše doseženo število točk (od x pozitivnih y negativnih) z ustreznim vzgojnim komentarjem: »Katastrofa!«, »Lahko bi se bolj potrudil.«, »Čestitam!«, »Čaka te nova vaja.« itd.

Izbrana pravila za vtipkavanje vaje so zelo enostavna, tako da lahko nove vaje izpišemo brez kakšnega posebnega računalniškega znanja.

⁴ To je pomembno predvsem za pouk hrvatskega ali srbskega jezika v posebnih primerih: kadar imamo majhno število študentov in kadar se program menja in prilagaja skupini. V takem primeru lahko pri sestavljanju vaj uporabimo dele starih vaj, vaje menjamo in jih prilagajamo željam in potrebam skupine.

Celoten računalniški program je takle:

```
10 REM ***** PROGRAM ZA VAJE *****
20 REM ***** DEFINICIJE ZA CLEAR/HOME SCREEN IN INVERSE VIDEO
30 HOME s = CHR$(26) : INVERSES=CHR$(0)
40 REM ***** ŠTEVILO POSKUSOV
50 MAX=3
60 N=0 : M=0
70 PRINT HOMES
80 ON ERROR GOTO 170
90 REM ***** ODPIRANJE DATOTEKE Z VAJO *****
100 INPUT "Vpiši ime vaje: ", As
110 BBs = ""
120   FOR I=1 TO LEN(As)
130     X=ASC(MID$(As,I,1)):IF(X>&H5F AND X<&H7B)THEN X=X-&H20
140     BBs=BBs+CHR$(X)
150   NEXT I
160 OPEN "I", #1, BBs : GOTO 180
170 CLOSE:PRINT "Ni!!! Ponovi vpis.":RESUME 100
180 ON ERROR GOTO 0
190 PRINT HOMES
200 REM ***** INTERPRETACIJA VAJE *****
210 LINE INPUT 1,As
220 IF(EOF(1))GOTO 490
230 REM ... BESEDILO ALI VPRAŠANJE?
240 IF(LEFT$(As,1)="?")260 ELSE PRINT As
250 GOTO 210
260 LINE INPUT # 1,A0s
270 IF(EOF(1)) GOTO 490
280 LINE INPUT # 1,A1s
290 IF(LEFT$(A1s,1)="?")THEN As="" ELSE As=A1s
300 IF(EOF(1)) GOTO 490
310 REM ... DVA ODGOVORA
320 IF(A1s="?") THEN LINE INPUT # 1,A1s ELSE A1s=A0s
330 M=M+1
340   FOR I=1 TO MAX
350     LINE INPUT "?" ;Bs
360     BBs=""
370       FOR II=1 TO LEN(Bs)
380         X=ASC(MID$(Bs,II,1))
390         REM ... SPREMINJANE MALIH ČRK V VELIKE
400         IF (X>&H5F AND X<&H7B)THEN X=X-&H20
410         BBs=BBs+CHR$(X)
420         NEXT II
430         IF(BBs=A0s OR BBs=A1s)THEN 220
440       NEXT I
450 PRINT "...";INVERSES;A0s
460 IF(A0s <> A1s)THEN PRINT "ali";INVERSES;A1s
470 N=N+1 : GOTO 220
480 REM ***** OCENJEVANJE *****
490 IF(M=0)THEN 570 ELSE OCENA=(1-N/M)*100
500 PRINT :PRINT "-----"
510 PRINT :PRINT N;"krat napačno od ";M;" vprašanj. Ocena: ";
515 PRINT OCENA
520 IF(OCENA 60)THEN PRINT "Katastrofa."
```

```

530 IF(OCENA= 60 AND OCENA 70)THEN PRINT"Komaj komaj."
540 IF(OCENA= 70 AND OCENA 80)THEN PRINT"Lahko bi bilo bolje."
550 IF(OCENA= 80 AND OCENA 90)THEN PRINT"Še malo se potrudi."
560 IF(OCENA=90) THEN PRINT "Čestitam! Čaka te naslednja vaja."
570 PRINT :PRINT"_____."
580 INPUT"Je dovolj za danes? (DA/NE)",As
590 IF(As="DA" OR As="da")THEN GOTO 620
600 IF(As="NE" OR As="ne")THEN GOTO 50
610 PRINT("ODGOVARJAJ Z DA ALI NE!"):GOTO 580
620 SYSTEM

```

2. NAVODILA ZA DELO Z RAČUNALNIKOM

Pred začetkom dela z računalnikom moramo učencem dati navodila, po katerih bodo delali.

1. Po vsaki zastavljeni nalogi se na zaslону izpiše vprašaj (?), zato moraš odgovoriti. Če odgovor ne bo pravilen, se bo vprašaj znova prikazal.

Učenec lahko trikrat odgovori na zastavljena vprašanja. Če nikoli ne odgovori pravilno, računalnik sam izpiše pravilen odgovor in postavi drugo vprašanje.

2. Če je odgovor sestavljen iz več besed, mora učenec upoštevati skladnjo, ki je uporabljena pri vprašanih (običajno jo predstavimo pri vprašanju v oklepajih). Če pa mora učenec dodajati končnice, mora biti vrstni red enak kot pri primerih samostalnikov, ki jih postavi računalnik.

3. Če so možni različni odgovori (npr. pri primerniku pridevnika lijen: ljenji in ljeniji), učenec pa odgovori samo z eno obliko, računalnik postavi naslednje vprašanje; če učenec ne odgovori pravilno, mu izpiše vse enačice odgovora.

3. PRIMER VAJE ZA UČENCE 5. RAZREDA OSNOVNE ŠOLE

POPRAVLJANJE NAPAK V ZGODBI

V zgodbi, ki jo je napisal eden izmed vas, so napake. Vse besede, v katerih se napake pojavljajo, so izpisane z velikimi črkami. Poskusite jih napisati pravilno.

TRI BAKE

Nekog lijepog dana srele su se tri žene: Kata, Jela i Nevenka. Kao svakog dana PRİČALE su na trgu. POKUPILE su sve što TREBAJO.

Nevenka je kazala: »Moj sin UDAT ĆE se danas s nekom ženom, s kojom se ne VOLITA. Ja NE-SMIJEM ništa reći, tako se bojim muža.«

»A moj muž samo ždere, a ja mu moram kuhati. A bojim SE GA, pa mu ne MOŽEM reći ništa,« rekla je Jela.

»A ja«, kazala je Kate, »svog se muža ništa ne bojim. Cijele dane pije i pijan je kao čep. Sada moram u GOSTILNU da ga nahranim. Čao.«

I otišla je.

Druge dvije IMALI STA dosta ČASA in počele su ogovarati prvu.

Kako se ne možeš zanesti na LJUDI.

PRİČALE je napačno, morali bi napisati

PRİČALE

POKUPILE moramo zamenjati s

KUPILE

TREBAJO je pravilno

?

TREBAJU

Sin se ne more UDATI, ampak

?

OŽENITI

VOLITA moramo zamenjati z

?

VOLE

NESMIJEM se pravilno napiše

?

NE SMIJEM

Bojim SE GA moramo napisati

?

Bojim GA SE

MOŽEM je pravilno

?

MOGU

GOSTILNA je slovenska beseda, zato jo moramo zamenjati z

?

GOSTIONA

IMALI STA moramo napisati

?

IMALE SU

ČASA je prav tako slovensko, hrvatsko ali srbsko je

VREMENA

Zanesti se na LJUDI moramo napisati

?

LJUDE

Prevedla Saša Janković

Literatura:

Higgins J. and Johns: Computers in Language Learning, Collins Educational, London, 1984.

Higgins J.: »Can Computers Teach?«, Forum, 1985, 3, str. 34–38.

Ahmad K. and Corbett and Rogers and Sussex: Computers, Language Learning and Language Teaching, Cambridge University Press 1985.

Mužić-Rodek: Kompjutor u preobražaju škole, Školska knjiga, Zagreb, 1987.

KONČNO SREDNJEŠOLSKI UČBENIK ZA KNJIŽEVNOST

Janko Kos: *Književnost: učbenik literarne zgodovine in teorije*, Maribor, Obzorja 1989, 531 str.

Poročilo o novi Kosovi knjigi bi kazalo začeti z ugotovitvijo, da je to prvi (!) povojni učbenik za celoten pouk književnosti v srednji šoli, in z vprašanjem, zakaj smo na to knjigo toliko časa čakali (ni dvoma, da bi lahko napisal Kos približno tako tudi že pred 20 leti, saj je njegova prva knjiga za srednje šole Svetovna književnost I izšla že daljnega leta 1962). Odgovor na to vprašanje bi najbrž našli predvsem v nenehnem revolucioniranju in nezadržnem reformiranju našega šolstva. Koliko sistemskih sprememb, koliko sprememb učnih načrtov, koliko stalno se menjajočih beril in učnih knjig! Ali si moremo zamisliti velikansko izgubo človeških energij in finančnih sredstev, ki je ob tem nastala? Ali ni jasno, da bi ob znosnih in smiselnih spremembah morali učbeniki in berila trajati vsaj desetletje? Ali izbor dobrih (najboljših) tekstov ali odlomkov velja le za kako leto? Svetovna književnost I (1962) in Svetovna književnost II (1964) bi lahko kot antologiji tekstov še danes koristno služili vsem uporabnikom. Isto bi lahko rekli tudi za kakšna slovenska berila, posebno za tista, ki so obsegala tako slovensko kot svetovno in jugoslovanske književnosti.

A vrnimo se k obravnavi Kosove knjige. Sistemsko je naslonjena na sedanjo serijo beril za srednjo šolo (1., 2. in 3. del). Poglavitno je dejstvo, da združuje zdaj ena knjiga pregled tako slovenske kot svetovne in jugoslovanskih književnosti. Tudi razvrstitev posameznih književnosti se ravna po berilih (slovenska književnost, jugoslovanske književnosti in svetovna književnost). Tu je seveda problem. Po eni strani je umestno, da ima prvenstvo slovenska književnost, saj je za nas gotovo bistvena, po drugi strani pa bi bil zaradi razvojnega vidika (sledenja slovenske književnosti evropski) primernejši vrstni red: svetovna, slovenska, jugoslovanske književnosti.

Začetek knjige (uvod) in zaključek (slovarček književnih pojmov) sta namenjena oznakam nekaterih glavnih literarnoteoretičnih pojmov, del literarne teorije pa je ustrezno podan ob literarnozgodovinskem pregledu. Le-ta je razdeljen v skladu s snovjo treh beril takole: Od začetkov do romantike, Od romantike do moderne in Od moderne do sodobnosti. Dobrodošle novosti so tudi pri načinu podajanja snovi. Vrstijo se vprašanja (kot nekaki naslovi manjših poglavij), slede pa zgoščena razlaga in v glavnem dokaj primerna vprašanja za obravnavano snov. Ob vprašanjih za obravnavo je treba omeniti, da segajo nekatera tudi preko okvirov same snovi in s tem spodbujajo bralca (dijaka) k širšemu in samostojnemu razgledovanju. Prav prikupna je tudi slikovna notranja oprema: naslovnice knjig, slike književnikov, ilustracije del, posnetki rokopisov, fotografije iz gledaliških in filmskih del itd. Upajmo torej, da bodo mikavna zunanja in notranja oprema in prijetno podana snov pritegnile dijake in spodbudile njihovo zanimanje za književnost in številna življenjska vprašanja, ki jih književnost posreduje in obravnava.

Koristne so številne preglednice s sintetičnimi, večkrat primerjalnimi podatki, enako pa tudi političnozgodovinske in kulturnozgodovinske letnice ob uvodih v večja poglavja. Med tehničnimi pomanjkljivostmi naj omenim včasih motne posnetke slik, zlasti naslovnice (npr. na str. 9 in 366). Ob branju sem si zapisal nekaj opomb, navajam jih kar po vrstnem redu:

str. 63: pri Rošlinu in Verjanku bi kazalo omeniti zbornik z istim naslovom; str. 74: pri Smrekarjevi karikaturi prešernoslovcev bi kazalo napisati, kdo so ti prešernoslovci; str. 83: pri sonetnih vencih bi bilo le prav omeniti Mitjo Šarabona in B. A. Novaka, ko je že omenjen Janez Menart; str. 84: pri literarnih obdelavah Krsta pri Savici manjka roman M. Malenškove: Črtomir in Bogomila; str. 111: primerjava Hasanaginice z Lepo Vido je mogoča samo po nasprotju, ne po podobnosti; str. 138: pretirano je proglašati Iliado in Odisejo za najpomembnejša epa svetovne književnosti. To je izrazito evropocentrično stališče, saj je v Aziji in Afriki odnos do teh del gotovo povsem obroben; str. 163: podobno je tudi s proglasitvijo Danteja za največjega pesnika srednjega veka. Ponovno gre le za Evropo, pa še to ne vemo, ali se s tem mnenjem strinjajo tudi npr. Francozi ali Nemci; str. 179: napačno deljenje

Je-an, Pier-re, str. 183: napačno deljenje Byss-he; str. 223–224: pri baladah in romancah se znajdejo tudi Aškerčeva Stara pravda (ciklus pripovednih pesmi), Slovenska legenda (legenda), Kristus in sveti Peter (legenda), Čaša nesmrtnosti (parabola), Firduzi in derviš (parabola), Prva mučenica (parabola); str. 247: Murnovi Vlahi so dokaj dvomljiva romanca; str. 292: v razpredelnici pri srbskem realizmu močno pogrешam R. Domanovića; na isti strani narobe: Šeno(a) namesto Šenoov(a); str. 420: Brvarjeva zbirka je Slikanica in ne Slikanice; str. 445: Dimitrij Rupel ima sicer številne zasluge, težko pa bi ga bilo uvrstiti med najuspešnejše avtorje komedij (ob Partljiča); str. 451: pri Ivanu Mraku je omenjena Francoska tetralogija, vsekakor gre za Revolucijsko tetralogijo.

Ne glede na te drobne pripombe velja reči, da je izid Kosovega učbenika pomemben ali kar odločilen prispevek k boljšemu poučevanju književnosti na srednjih šolah.

Andrijan Lah
Ljubljana

ANTON AŠKERC V RUSKEM PREVODU

Anton Aškerc: Izbrannoe, prevod so slovenskogo, Leningrad, »Hudožestvennaja literatura«, 1987, 247 str.

Pod tem naslovom je izšel omenjeni zbornik, ki ga je uredila dr. Maja Ryžova iz Leningrada. Ime slavistke Ryžove ni novo za slovenske slaviste, saj se ukvarja urednica že več desetletij s slovensko književnostjo in jezikom. Poglobljena spremna beseda in kvalitetne pripombe so napisane ravno izpod njenega peresa.

V uvodu seznanja bralce na splošno z zgodovino slovenskega naroda in književnostjo, v kateri oriše vlogo Antona Aškercu v literarnem toku na prelomu stoletij.

Že sam naslov »Izbrannoe« govori, da imamo pred sabo Zbornik Aškerčeve poezije, ki je zajeta iz njegovih sedmih pesniških zbirk (Balade in romance, Lj. 1890; Lirske in epske poezije, Lj. 1896; Nove poezije, Lj. 1900; Četrtri zbornik poezij, Lj. 1904; Jadranski biseri, Lj. 1908; Akropolis in piramide, Lj. 1909; Peti zbornik pesnitev, Lj. 1910 (ne vem pa vzroka, zakaj ni zajeta zbirka pesmi Mučeniki, Lj. 1906).

Zbornik zajema 144 pesmi, prevajalo pa ga je 12 prevajalcev, imena nekaterih so že znana, večinoma pa so prisotni novi mojstri slovenske besede (18 pesmi je prevedel L. Cvijan; 17 M. Kvjatkovskaja; 18 N. Galkina; 28 M. Jasnov; 19 N. Karpova; 10 G. Usova; 2 V. Kornilova; 3 G. Gamper; 17 Al. Al. Ščerbakova; 4 M. Ryžova; 4 I. Inov in 4 I. Pyseckij). Največ pesmi je zajeto iz Lirskih in epskih poezij (44), sledijo Balade in romance (42), Četrtri zbornik poezij (19), Nove poezije (15), Jadranski biseri (14), Peti zbornik pesnitev (6), Akropolis in piramide (2) in v Prilogi (2).

Prevod pesniških besedil je zelo zahtevno delo in težko je reči: ta prevod je dober, drugi slab. Rusi gledajo na Aškerca s posebno simpatijo. Pesnik je bil namreč naklonjen vsem slovanskim narodom, posebej še ruskemu. Aškerc se je naučil toliko ruščine, da je bral ruske pisatelje in pesnike v izvirniku. Najvišje je cenil Puškina, Lermontova in Nekrasova, o njih in še mnogo drugih je pisal ter jih prevajal v slovenščino. Literarno delo Aškercu so v Rusiji spoznali že za njegovega življenja (bilo je prevedeno okrog petdeset pesmi). Urednica zbornika omenja, da je bila Aškerčeva pesem *Ruski jezik* prevedena šestkrat. Eden izmed prevodov je izšel leta 1942 v zborniku *Udarec po sovražniku* (Sverdlovsk); obravnavani Izbor pesmi predstavlja prvo knjigo o Antonu Aškercu v ruščini.

Poglejmo npr., kako je prevedena prva kitica balade *Brodnik*:

Med skalami Sava šumi, ¹	a
valove mogočne vali,	a
v naročaj jih Dunavu tira.	b
Čoln ziblje ob bregu se tam,	c
a ribič mi v njem sedi sam,	c
na veslo se truden opira . . .	b

Rusko:	
Svirepaja Sava mež skal ²	a
Za valom stremitel'nyj val	a
V objatija gonit Dunaja.	b
Vse pusto, i liš' odinok	c
U berega vethij čelnok.	c
Rybak v nem sidit, otdyhaja.	b

Akcentološka plat – ritem se lepo ujema v slovenskem in ruskem jeziku. Vsi verzi imajo po tri akcentuirane zloge in zamotano rimo.

V romanci *Anka* gre za zgled ljudskih romanc v desetercih. Primerjajmo le prva dva verza v izvorniku in ruskem prevodu:

Gre po stezi črez poljë zeleno ³	a
Anka mlada, dete zapuščeno	a

Rusko:	
Perehudit pole spozaranku ⁴	a
Po trope moloden'kaja Anka	b

V slovenskem jeziku je ženska rima, v ruskem pa ne. V obeh verzih je prisoten deseterec.

Prebirajoč obe omenjeni pesmi, je čutiti lepoto ritmičnega jezika. Tudi *Delavčeva pesem o premogu*⁵ (Pesnja rabočego o kamennom ugļe) je dobro prevedena. Ponarodele pesmi *Kaj bi te vprašal...* pa žal ni v prevodu.

Menim, da bo bralec Aškerčevih pesmi, prevedenih v ruščino, dobil zaokroženo podobo o tem slovenskem pesniku. Ruski slavisti so opravili veliko delo in ne bi bilo pravilno, da bi njihov trud prezrli.

Jurij Rojs
Maribor

1 Anton Aškerc, *Balade in romance*, str. 8

2 Anton Aškerc, *Izbrannoe*, str. 15 – prevedel L. Cylvjan

3 Anton Aškerc, *Balade in romance*, str. 16

4 *Izbrannoe*, str. 40 – prevedla M. Kvjatkovskaja

5 *Izbrannoe*, str. 166 – prevedla M. Ryžova

